

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi Istanbul University Journal of Women's Studies

Başvuru: 11.05.2022
Revizyon Talebi: 17.09.2022
Son Revizyon: 26.09.2022
Kabul: 26.09.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Egemen Kültür Gölgesinde Kadın: İran İslam Devrimi Sonrasında İran'da Kadın Olmak

Women in the Shadow of Dominant Culture: Becoming a Woman in Iran After the Iranian Islamic Revolution

Selim ÇAKIR¹

Öz

Tarihin çeşitli dönemlerinde birçok medeniyet çeşitli nedenlerden dolayı kadına farklı farklı roller yüklemiştir. Bunlar, gelenekler, ataerkil toplum yapısı, dini inançlar, örfler ve âdetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı toplumlar kadını bereket, huzur ve mutluluk olarak simgelemiştir. Bazı toplumlar ise kadını baştan çıkartıcı olarak görmüşlerdir. Örneğin eski Yunan kültüründe kadınlar akılsız olarak nitelendirilmiştir. Kilise ve aristokrasinin egemen olduğu ortaçağ toplumlarında kadının toplumsal alanın dışında tutulduğunu ve evle sınırlandırıldığını görebiliriz. Yahudilik diğer dini inançlara göre kadına karşı tutumu daha katı olmuştur. İlk Hristiyanlıkta ise kadınlar sessizliği, iffeti ve yardımseverliği temsil etmişlerdir. Değişen koşullar içerisinde Hristiyanlığa ait bazı metinlerde erkeği yücelten ifadelere rastlamak mümkündür. Kimileri İslam' dininin kadını yücelttiğini söylerken, kimileri ise erkeği üstün tuttuğunu söylemiştir. Benzer tartışma yıllardır İran'da da yaşanmaktadır. İran İslam Devrimi ile birlikte birçok sosyal alanda kadınlarla ilgili kökten değişikliğe gidilmiştir. Özellikle zorunlu başörtüsü konusu bugün bile ciddi sorunlara yol açmaktadır. Getirilen kurallara karşı çıkanlar ise bu durumun cinsiyet eşitsizliğine yol açtığını söylemişlerdir. Devrim sonrası dönemin koşullarına ve değişen liderlere göre bazı katı kurallar esnetilmiştir. Ancak zaman zaman ülkede halk ve polis arasında ciddi çatışmalar yaşanmaktadır. Kadın olgusunu sorunsalını ortaya çıkaran faktörler tarihsel süreç içerisinde ortaya koyulmuş ve irdelenmiştir. İkinci aşamada ise İran İslam Devrimi'nden sonra rejimin kadınlara yönelik politikalarının arkasındaki faktörler belirtilmiş, kadınların bu politikalara karşı tutum ve davranışları irdelenmiştir. Bu konunun bugün bile İran'da ciddi tartışmalara ve hatta çatışmalara yol açması, konunun ne kadar önemli ve derin olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kadın, Egemen Kültür, Ataerkil Toplum, İran İslam Devrimi, Özgürlük

Abstract

In various periods of history, many civilizations have assigned different roles to women for various reasons. These appear as traditions, patriarchal society structure, religious beliefs, customs and customs. Some societies have symbolized women as fertility, peace and happiness. Some people see women as seductive. For example, in ancient Greek culture, women were characterized as unintelligent. We can see that in medieval societies dominated by the church and the aristocracy, women were kept out of the social sphere and confined to the home. Judaism has been stricter in its attitude towards women than other religious beliefs. In early Christianity, women represented silence, chastity and benevolence. Under changing conditions, it is possible to come across expressions that glorify men in some texts belonging to Christianity. Some say that the religion of Islam glorifies women, while others say that it excels men. A similar debate has been going on in Iran for years. With the Islamic Revolution in Iran, radical changes have been made regarding women

¹ Sorumlu Yazar: Selim Çakır (Doktora Öğrencisi), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Burdur, Türkiye. E-posta: selim_ckr32@outlook.com ORCID: 0000-0001-8519-7567

Atf: Çakır, S. (2022). Egemen kültür gölgesinde kadın: İran islam devrimi sonrasında İran'da kadın olmak. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies*, 25, 49-3. <https://doi.org/10.26650/iukad.2022.1115563>

in many social areas. In particular, the issue of compulsory hijab causes serious problems even today. Those who oppose the rules introduced have said that this situation leads to gender inequality. According to the conditions of the post-revolutionary period and the changing leaders, some strict rules have been stretched. However, from time to time there are serious clashes between the public and the police in the country. Dec. The factors that reveal the problematic of the phenomenon of women have been revealed and examined in the historical process. In the second stage, the factors behind the regime's policies towards women after the Islamic Revolution in Iran were stated, and the attitudes and behaviors of women towards these policies were examined. The fact that this issue is causing serious discussions and even conflicts in Iran even today shows how important and deep the issue is.

Keywords

Women, Dominant Culture, Patriarchal Society, Islamic Revolution in Iran, Freedom

Giriş

Tarihin çeşitli dönemlerinde toplumların kadına karşı yaklaşımları farklılık göstermektedir. Bu farklılığın temelinde birçok unsur yatmaktadır. Kimi zaman bir toplumun içinde bulunduğu geleneksel yaşam tarzı, kimi zaman benimsedikleri din veya çevresel faktörler bu unsurların içerisine girmektedir. Bazı toplumlar kadını özgürlük, mutluluk, bereket olarak simgelerken, bazı toplumlar ise kadını baştan çıkartıcı, ahlaksızlığın nedeni olarak görmüşlerdir. Çoğu dini metinlerde de kadın erkeğin hizmetçisi, onun sadık kölesi olarak betimlenmiştir. Bu konu yüzyıllardır süregelen bir tartışma olmuştur. Dinlerin, geleneklerin, kültürlerin kadına yüklediği anlam her dönemde farklılık göstermiştir. Bu durum kadın olgusunu toplumsal sorunların içerisinde değerlendirme noktasına getirmiştir. İran'da da özellikle devrimden sonra kadın konusu ciddi tartışmalara yol açmıştır. Devrim sırasında kadınların en ön saflarda yer alması, devrimden sonra iktidarın kadınlara yönelik uyguladığı politikalar bu tartışmalara zemin hazırlamıştır. İran'da ideal Müslüman kadın nasıl olmalı, nasıl giyinmeli gibi sorular gündeme gelmiş ve rejim kadın meselesi sorunsalını kendi merkezine koymuştur. Rejimin belirlediği politikalar neticesinde akademik camiada, sanat camiasında ve toplumun birçok kesiminde tartışmalar başlamıştır.

Çalışmada kadınların hangi şartlar altında yaşadıklarını ortaya koymak için birçok önemli kitaptan yararlanılmıştır. Kitaplar üniversite kütüphanesinden temin edilmiştir. Ayrıca kadın hakları ile ilgili kadınların yaşadığı sorunlarla ilgili yapılan birçok bilimsel araştırmaya ulaşılmıştır. Ancak yapılan literatür taraması sonucunda yapılan çalışmaların ayrıntılı olarak ele alınmadığı, belirli bir dönemle ya da belirli bir kültürle sınırlı tutulduğu görülmüştür. Ayrıca sorunun birçok sebebinin olması hususuna çok az dikkat çekildiği görülmüştür. Buradan hareketle bu makale, kadınların yaşadığı sorunları ve daha sonra elde ettikleri kazanımları dönem dönem incelemiştir. Bu eksenle İran İslam Devrimi ve devrimin kadınlar üzerindeki etkisi mercek altına alınarak çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde kadının tanımı tarihsel süreç içerisinde açıklanmıştır. Daha sonra kadına dinlerin, geleneklerin örf ve âdetlerin nasıl baktığı incelenmiş ve bunlar tarihsel süreç içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise İran İslam Devrimi sonrasında İran'da yaşayan kadınların toplumsal hayattaki durumları incelenmiştir. Rejimin kadınlara yönelik uyguladığı politikalar açıklanarak tartışılmıştır. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, kadının tarihsel süreç içerisindeki konumunu ortaya çıkartıp, özellikle İran özelindeki yani İran İslam Devrimi sonrasındaki durumuna ışık tutarak bu alanda yapılan çalışmalara katkı sunmaktır. Rejimin kadınlara yönelik uyguladığı politikaları irdeleme ve kadınların hangi şartlar altında yaşadıklarını öğrenme amacı güdülmüştür. Uygulanan politikaların İranlı kadınların toplumsal yaşamına ne ölçüde

yansıdığıнын öğrenilmesi ve anlaşılması istenmiştir. Özellikle devrimden sonra kadınların, rejimin uyguladığı politikalara karşı ne tür bir tepki gösterdiklerini öğrenmek ve toplumun çeşitli kesimlerinin bu meseleye karşı öne sürdükleri benzer ya da farklı görüşleri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Her dönemde kadın olgusu ciddi bir mesele olmuş ve birçok tartışmalara yol açmıştır. Bu mesele kitaplara, filmlere, resimlere konu olmuştur. Birçok dini kitapta, dini metinlerde kadınlara bazı roller yüklenmiştir. Kimileri kadınların erkeklerin gerisinde olduğunu, baskı altında olduklarını belirtirken, kimileri ise bu söylemlerin doğru olmadığını belirterek kadının doğası gereği bazı alanlarda olmamasının onun için daha hayırlı olacağını söylemiştir. İran'da da devrimden sonra özellikle kadına yönelik politikalar ciddi bir sorun olmuştur. Gerek İran'da gerek İran dışında toplumun birçok farklı kesiminden insanlar bu soruna farklı farklı yaklaşımlar getirmişlerdir. Buradan hareketle kadın olgusu sorunsalı özgürlük, eşitlik, insan hakları, birey olma, toplumun kadına yüklediği anlam ve kadının kendisine yüklediği anlam ışığında bu çalışma önem arz etmektedir.

Çalışmanın hipotezi, yapılan literatür taraması sonucunda tarihin çeşitli dönemlerinde kadınların birçok alanın dışında tutulduğunu, ilerleyen dönemlerde kadına yönelik olumlu adımların atıldığını söyleyebiliriz. Ancak kilisenin ve din adamlarının güçlü olduğu dönemlerde kadınlara daha çok "Annelik" görevinin yüklenmesi hem o döneme hem de daha sonraki dönemlere ciddi zarar vermiştir. Kadının çalışma alanlarının dışında tutulması üretime, kalkınmaya büyük zararının olduğu gibi insanlığın gelişimini de sekteye uğratmıştır. İran İslam Devrimi sonrasında da rejim, din böyle emrediyorken kadını birçok alanın dışında tutmuştur. Bu durum hem İran'ın edebiyatına, müziğine, sinemasına, sporuna, eğitimine ve kalkınmasına zarar vermiştir. Aynı zamanda toplumun ayrışmasına neden olmuştur. Yapılan uygulamalar toplumun zihnine yerleşmiş ve kültürünü olumsuz yönde etkilemiştir. Öte yandan Rejimin kendisine göre bir din yorumlaması İslamiyet'e ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) zarar vermiştir.

Çalışmada sorulan sorular şunlardır: Tarihin çeşitli dönemlerinde kadın neden önemli bir tartışma konusu olmuştur? Toplamların gelenekleri, kültürleri ve dinleri ışığında kadına yönelik tutumları nasıl olmuştur? İran İslam Devrimi sonrasında kadınlar hangi koşullar altında yaşamışlardır? Kadınlar neden devrime katılmışlardır? Devrim sonrasında kadına yönelik politikalara kadınlar nasıl tepki göstermişlerdir? Rejimin, kadına yönelik uyguladığı politikaların altında yatan neden nedir? Toplumun çeşitli kesimleri bu politikalara nasıl bir tepki vermiştir?

Çalışmada tek tanrılı dinlerden ve tarihin çeşitli dönemlerinden örnekler verilerek toplumların kadına bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma Yunan mitolojisinin kadınlara bakışını, orta çağda kadınların yaşam şekli ve sanayi devrimi ile birlikte kadının hangi rollere sahip olduğunu, Hristiyanlığın, Yahudiliğin ve İslamiyet'in kadına

bakışını kapsamaktadır. Çalışma İran İslam Devrimi sonrasında kadının yaşam şekli ile sınırlanmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından tarihsel süreç içerisinde kadının konumundan bahsedilmiş ve İslam dini ile birlikte Hristiyanlıkta ve Yahudilikte kadının nasıl bir konuma sahip olduğu kısaca bahsedilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları, İran İslam Devrimi sonrasında rejimin kadınlar üzerinde uyguladığı bazı politikalar vardır. Bu sınırlılıklar İranlı kadınların hangi alanlardan mahrum kaldıkları üzerine olmuştur. Siyaset, eğitim, spor, sanat, edebiyat, kamusal alanlar, kadının çalışma şekli, kadının hem evde hem de dışarıda nasıl hareket edeceği üzerine çalışmanın sınırlılıkları belirlenmiştir.

Bu çalışmanın yöntemi, kitaplardan, makalelerden, tezlerden ve internetten yararlanılarak çalışma gerçekleştirilmiştir.

1. Tarihsel Süreç İçerisinde Kadının Tanımı

Kadının tanımlanması, içinde yaşadığımız toplumda daha çok yaş, eğitim ve sınıf gibi kavramlardan bağımsız olarak ev üzerinden yapılmaktadır. Kadınlık tanımının oluşturulduğu ev, cinsiyet eşitsizliğinin üretildiği bir yer olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kadının ilk iletişim içerisinde olduğu, sosyalleştiği yer evdir. Ev, kadının kimliğinin tanımlanmasında kilit rol oynamaktadır. Ev ve ev işleri kadınların ortak deneyimlerinin merkezinde yer almaktadır. Böyle bir durumda koca yani erkek mazeret üretebilir. Bu mazeret ise kocanın ev işlerinden sorumlu olmayacağına dair bir mazeret olarak karşımıza çıkabilir. Ev işleri böylece kadının üzerine yüklenir ve aile vazifesi olarak değerlendirilir (Aktaş, 2013). Kadınların Yunan kent devletlerinde evlerinde uğraştıkları işler daha çok dikiş üzerine olmuştur. Bu durum kadınların kamusal alana girmesini engellemiştir. Antik Yunanda kadının konumu evlilik kurumu ile ilgili olmuş ve dolayısıyla bireysel açıdan öneme sahip olamamıştır. Ekonomik temelli ortaya çıkan evlilik kurumu zamanla siyasal bir temele oturtulmuştur. Buradan hareketle toplumsal cinsiyet, siyasal bir otorite olarak belirli bir konuma sahip olsa da ekonomik alanda kadının ikincil plana yerleştiğini söyleyebiliriz. İnsanlar taş aletlerden demir aletlerini kullanmaya başladıklarında önceleri etinden yararlandıkları hayvanları evcilleştirmeye başlamışlardır. Daha sonra ekim alanlarında hayvan teknolojilerine kadar sürekli olarak yenilikler keşfetmişlerdir. Burada insanlığın toplumsallaşma sürecini görüyoruz. İşte tam bu süreç içerisinde elde edilen zenginliklerle birlikte kadınlar annelik mesleğine bürünmüşlerdir. Erkekler kamusal alanda öne çıkarken, kadınlar ise evde kalarak çocuk bakma ve ev işleriyle uğraşmaya mecbur kaldıklarını söylemek mümkündür (Afşar ve Ögrekçi, 2015).

Kadınlar binlerce yıldır ataerkil sistem içerisinde yaşamışlardır. Düşüncelerini oluşturan inançlarının ve değerlerinin nereden geldiklerini sorgulama yoluna gitmeden deneyimlerini değerli görmüşlerdir. Dolayısıyla kadınlar için ataerkil bir toplumsal düzen her zaman olumsuz bir durum teşkil etmemiş olabilir. Bu durumunun olumsuz

olarak nitelendirilebilmesi için ancak kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar ilişkilerinin açığa çıkartılmasıyla mümkündür. Kadınlar ataerkil düzene karşı eleştirel bir tavır aldıklarında, sistemin nasıl ve kimin çıkarına işlediğini gördüklerinde bu ataerkil düzen olumsuz olarak nitelendirilir (Berktaş, 2006: 12). Kadınlar ev işleriyle uğraşmayı, çocuk bakmayı kendilerine ait doğal bir görev olarak gördüklerinde bu durum kendilerini erklerden daha değersiz hissetmelerine neden olmaktadır. Bu değersizlik erkek tarafından da onaylandığında aile içerisindeki eşitsizlik giderek artmaktadır. Böylece bu eşitsizlik kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır (Aktaş, 2013). Ataerkil bir toplumdaki aile içerisinde güç Baba'nın yani erkeğin elindedir. Baba, bu mutlak otorite sayesinde ailenin diğer fertlerine kurallar koymaktadır. Bu fertler Baba'nın koyduğu bu kurallara zorunlu olarak uymak durumundadır (Yeter, 2015). Aile içerisindeki ilişkiler erkek bakış açısına göre yorumlandıkça, kadına geleneksel işbölümüne dayalı bir tanımla yapılmaktadır. Bunun sonucunda erkek ve kız çocuklar cinsiyetçi rollerle yetişmektedirler. Geleneksel yani ataerkil bir aile düzeninde kadın önce babanın sonra erkek kardeşin baskısı altında yetişmektedir. Böyle bir ortamda yetişen kız daha sonra evlendiği zaman kocasıyla olan ilişkisi de yine bu şekilde devam etmektedir. Buradan hareketle kadın ya birinin karısı veya kızı konumuna gelmektedir. Bağımsız erkek karakteriyle yetiştirilen çocuk ise evlendiğinde evin ekonomik sorumluluğunu eline alan ve tüm sorumluluğu kendisinde gören özelliğe sahip olmaktadır (Aktaş, 2013).

Bir kızın sevmediği bir erkekle zorla evlendirilmesinden yakındığı Şarkışla türküsü kadının içinde bulunduğu koşullara örnek olabilecek niteliktedir. Şöyle yakınıyor türküde genç kız:

“Oğlan güzel amma gönül sevmiyor

Anam kardeş şu halime koymuyor

Ele karşı ben ne yapsam olmuyor

Namus bir gün değil atam kurtulam...” (Önal, 2013: 37).

Kadın ve kadınlığın tarihi, geleneksel ve toplumsal kurumlar, kültürel değerler etrafında şekillenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında kadından çok kadınlık inşalarının tartışıldığını ve bu tartışmaların kadın üzerinden değil de kadınlığın algılanma biçimi üzerinden yapıldığı görülecektir. Bu inşa sürecine kadının kendisi de dâhil olmaktadır. Kadın, kendi rollerini üretmeye başlayan zihniyet kalıpları içerisinde girebilmektedir. Kadın, hem kendine karşı aktif olarak tutumlar içerisinde girmekte, hem de dışarıdan erkeklerin müdahalesi ile karşılaşmaktadır (Sağır ve Demirağ, 2017). Russell'e göre kadın, hayatının hiçbir döneminde bağımsız bir varlık olmamış, önce babasının sonra da kocasının baskısı altında yaşamını sürdürmüştü; kocasının annesiyle aynı çatı altında yaşayan gelinler zorla çalıştırılmış ve psikolojik olarak baskı altında tutulmuşlardır (Russell, 1998: 21).

Tarih boyunca hem kadınların, hem erkeklerin mensubu oldukları dil, din, ırk ve sınıf gibi nedenlerden dolayı tarihsel geleneğin dışına itilmişlerdir. Ancak hiçbir erkek sadece cinsiyetinden dolayı dışlanmamıştır. Kadınlar için durum böyle değildir. Kadınların aidiyetleri ne olursa olsun cinsiyetlerinden dolayı ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır. Tarihin yazılması ve yorumlanmasından ve daha çok sembol yaratma işleminden dışlanmışlardır. Bu dışlanma hâlen devam etmektedir. Oysa kadınlar tarihin yapımına etkin bir şekilde katılan özneler olmuşlardır. Ancak kendi tarihlerini bilmekten uzak tutulmuşlardır (Berktaş, 2006: 21). Bireyin yetiştiği kültür ilk olarak aile içerisinde başlamaktadır. Bu kültür ilk çocukluk yıllarından başlayarak aile içerisinde bireye verilen hayat terbiyesi, okulda edindiği eğitim ve bu süreç içerisinde devam eden cinsel rol eğitimi bireyin sosyal bir kimlik kazanmasında etki etmektedir. Öte yandan kırsal toplumlarda yetişen bireyin de geleneksel kültür kalıpları içerisinde kimliği oluşmaktadır. Özellikle kırsal alanda yetişen kadına bu süreç içerisinde kız çocuk, genç kız, eş ve anne gibi sıfatlar yüklenmektedir. Bu sıfatların yanında erkeğin desteğine ve yönetimine ihtiyacının olduğuna inandırılır. Kadın, bu inanışları hem kendi benliğiyle bütünleştirir, hem de “erkeğe bağımlı” olduğu inancını kabul etmektedir (Aktaş, 2013).

Ataerkil toplumsal bir yapıda yaşayan kadınlar ve çocuklar genel itibariyle aynı konumda tutulmuşlardır. Bunun nedenini ise çocuğun, kadında olduğu gibi büyüünceye kadar ekonomik, politik ve diğer birçok gerekli faaliyetin dışında tutulmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu toplumda yetişen çocuk, kendi çocuğunu da öğrendiği toplumsal cinsiyet kalıpları içerisinde yetiştirecektir (Sekmen, 2019: 30). Kadınlar için “ben” diyebilmek ve bu doğrultuda kendini dile getirmek çok zordur. Çünkü egemen kültür, kadına aktif olarak yaşama, etkin bir özne olma hakkını çok az tanımaktadır. Kadının simgeleyen olması, temsil eden olması böyle bir kültürde çok zordur. Simgeleri tanımlama yetkisi geleneksel açıdan erkeğin elindedir. İşte böyle bir durumda erkek, kadını simgelenen bir nesne haline getirmektedir. Egemen kültürün elindeki bu “edilgin” simge ve etkin simgeleyen ayrımı; baskının, eşitsizliğin ve iktidarın ideolojik bir payandasıdır (Berktaş, 1998: 9).

1.1. Egemen Kültür (Din, Gelenek, Örf ve Âdet) Bağlamında Kadını Tanımlamak

Gerek geçmişte, gerek günümüzde kadının toplumsal alandaki konumuna örnek verebilecek birçok gelişme mevcuttur. Milattan önce 325 yıllarında Mezopotamya ülkelerinde kadına miras hakkı tanınmamıştır. Tereke ve miras erkekler arasında bölüşülmüştür. Sadece erkeğin olmadığı durumlarda kadına miras hakkı tanınmıştır (Essehmerani, 1999: 18). Toplumların kadına bakışına bir örnek ise Çin’dir. Çin’de özellikle eski tarihlerde kadın insan olarak sayılmamış ve hatta kadına isim verilmemiştir. Eski Hindistan’da ise kadın felaketin habercisi olarak görülmüştür (Ağçoban, 2016). Babillilerde veraset hakkı kanunen erkeğe tanınmıştır. Miras, meşru olan ve meşru sayılan erkek çocuklarına verilmiştir. Kızlara ise mirastan pay verilmemiştir.

Erkek varis olmadığı zamanlarda kızlar bu hakkı kullanmıştır. Eski Yunanlılarda da kadın ikinci plana atılmıştır. Burada kadınlar düşük payeli işlerde çalıştırılmışlardır. Kadınlara bazı haklar verildiyse de bu durum sadece mecburiyetten öteye gitmemiştir. Erkekler bundan zevk almış ve huzur duymuşlardır. Kadınlar bilinen yeme, içme, giyim ve temizlik konulardan normalin çok altında yararlanmışlardır. Bu toplumların kadına bakışımı gösterecek bir başka özellikleri ise kadınları birçok hukuki konulardan mahrum bırakmaları olmuştur. Onlara göre kadınlar yeteneksiz ve erkeklerden gerideydiler (Essehmerani, 1999: 18-22). Eski Yunan kültüründe Platon'un diyaloglarında da erkekleri kadınlardan üstün tutulduğunu görmek mümkündür. Kadın, akıllı temsil eden bir varlık olarak görülmemiştir. Sevginin tek gerçek nesnesi olarak erkek gösterilmiştir. Atinalı kadınlar, erkeklerin ilgilendikleri tüm konuların dışında tutulmuşlardır. Kadınlar, Atina'da olduğu gibi birçok toplumda dünyada olup biten her şeyin dışında tutularak bilgisiz bir konuma sokulmuşlardır. Dolayısıyla kadınlar her alanda itici olarak gösterilmişlerdir (Önal, 2013: 30).

Ortaçağ dünyasında Hristiyanlığın toplumsal etkisiyle birlikte bu etki aile kurumu üzerinde de hissedilmiştir. Kilise akraba evliliklerine yasak getirmiştir. Kilisenin evlilik ve aile üzerinde etkileri arttıkça erkek ön plana çıkmıştır. Bu değişimin nedenleri arasında üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimleri görmek mümkündür. Değişen üretim ilişkileri ile birlikte aile üyeleri derebeyi için çalışmaya başlamışlardır. Bu değişimin başlangıcı 10. Yüzyılda gelişim gösteren feodal düzendir. Ataerkil bir düzenin ortaya çıkmasında feodal düzenin gelişimi önemli bir etkidir. Bu sistemde köylü toprağı terk edemiyor ve senyör köylü üzerinde hak sahibi olan derebeyidir. Böyle bir yapıda kadının feodal dönem öncesine göre aile içerisindeki etkisi giderek gerilemeye başlamıştır. Kandaşlık örfü yerine doğal hukuka geçişle birlikte hem kilisenin hem de aristokrat sınıfın kadınlar üzerinde etkisi artmıştır (Afşar ve Öğrekeçi, 2015). Hristiyanlığın toplumsal öğretilerine baktığımızda babalığın üstün tutulmasıyla şekillendiğini görürüz. Toplumdaki monarşik ve aristokratik örgütlenme ve miras düzeni babalık erkinin tekelinde olmuştur (Russell, 1998: 21). Hristiyan inancında kadının görevi çocuk doğurmaktır. Doğurduğu çocuğı düzgün bir şekilde yetiştirmek zorundadır. Yine bu doğrultuda Hz. Havva'nın Hz. Adem'i kandırdığı yönünde bir inanç vardır. Bu inanç, Hristiyanlıkta kadının cezalandırıldığı ve bu cezanın çocuk doğurmak ve ona bakmak olduğu yönünde kuvvetli bir inançtır (Ağçoban, 2016).

Ortaçağın başlarında kadının statüsünü belirleyen iki kaynak karşımıza çıkmaktadır: Kilise ve aristokrasi. Kadınlar hakkındaki görüşleri formüle edenler bir tarafta, daha çok bekâr olan ruhban sınıfı; diğer tarafta ise kadınlarını toprağı bağımlı hale getirirken, aynı zamanda onlara süs eşyası muamelesi yapan zengin bir kasttır. Kadınların doğasına ilişkin görüşlerini formüle edenlerin büyük bir kısmı daha açık kadınlarla hiçbir şekilde alışverişte bulunmayanların olduklarını söylemek mümkündür. Bu sınıflar, kadınların erkeklerden daha aşağıda oldukları konusunda görüş birliği içerisindedirler.

İster evlilik olsun, ister hukuk olsun, kadını tam bir birey olarak hiçbir şekilde kabul etmemişlerdir. Dolayısıyla kadını hak sahibi özgür bir kişi olarak görmemişlerdir (Berktaş, 1998: 209-210).

Yunan mitolojisinin insan-kadınları cinsel ilişkiye zorlayan erkek tanrılarla dolu olduğunu görebiliriz. Berktaş'a göre bu "tanrısal tecavüz", var olan toplumdaki erkek denetiminin özellikle tecavüz eyleminin kurulması, "tanrısal toplum"a bir projeksiyon niteliğindedir. Kadının karanlık bir doğa ile ilişki içerisinde tutulması sadece Antik Yunan'a özgü bir özellik değildir. Bu durum uygarlığın başından beri var olan bir olgudur (Berktaş, 2006: 133). Örneğin Hinduzim'de kadına yönelik yapılan her türlü baskı ve şiddet dini söylemlerle meşru hale getirilmiştir. Burada kadının mülkiyet hakkı yoktur. İdeal evlilik yaşı ise sekizdir. Kadının yaşadığı zorluk ve haksızlıklar ona boşanma hakkını vermemiştir. Öte yandan Hindu inancında eşi ölen kadınların yakıldığını söylemek mümkündür (Yeter, 2015). Uygarlığın beşiği olarak kabul edilen eski Mezopotamya'da dişi cadılar, Mezopotamya'nın uygarlık idealinin bir antitezi olarak kurgulanmış ve bu yüzden dağlarla ve yeraltı dünyasıyla tasvir edilmiştir. Kadının doğayla olan ilişkisi uzun süre insanlık üzerinde hüküm süren "Ana Tanrıça"ya kadar gider. O hem doğurgan, koruyucu, hem de korku salan bir varlık olarak nitelendirilmiştir. Roma İmparatorluğu'nda da ayrıcalıklı erkekler sınıfı Antik Yunan'dan farklı bir yapıda değillerdi. Burada öteki sınıf: Kadınlar, köleler ve barbarlardı. Erkekler bu toplumda da egemen sınıfı temsil ediyorlardı. Onlara göre ötekiler, kendilerinden çok aşağıda varlıklardı. Dönemin doktorları, erkekleri tüm potansiyellere sahip olan ceninlerden oluştuğunu söylemişlerdir (Berktaş, 2006: 133). Kadının insanlığı eski Yunan kültüründe kabul gören bir durum değildir. Örneğin Eflatun'un getirdiği cumhuriyet düzeninde bilgin ve askerler sınıfının aileleri arasında kadın ve çocuklar ortak varlıklar sayılmışlardır. Aristo ise kadın ve köleyi erkek için zaruri birer alet olarak nitelendirmiş gerekli olan ihtiyaç sınıfına sokmuştur. Eski Yunanlıların bu geleneklerine Romalılar hayran olmuş, kadınların yapısı ve gücü itibarıyla erkeğin gerisinde olduklarını ve erkeğin egemenliği altına girmesi gerektiğini söylemişlerdir (Essehmerani, 1999: 26).

Geçmiş çağlarda erkek merkeze alınarak insanın totolojik tanımı yapılmıştır. "*İnsan erkektir; erkek de insandır.*" Stoacı kuramda insanın temel erdemi mutlak bağımsızlık olarak kabul edilmiştir. Hristiyan kuram ise onun temel eksikliği ve yanılışı şeklini almıştır. İslam dini açısından da bakıldığında durum 13. Yüzyıl öncesinden beri böyledir. Ancak tek bir fark vardır, özgürlük ne zaman gündeme gelse, Müslüman kadının en az diğer kadınlar kadar bu erdemi hak ettiği görüşü dile getirilmiştir. Bu tarihten itibaren kadın insana en yakın varlık olarak ödüllendirilmiş, erkeğe itaat ve mahkûmiyeti oranında kendisine lütfedilen başörtüsünü almaya hak kazanmıştır. Bu sözde hak onun mahkûmiyetini ve mahrumiyetini daha da artırmıştır. Bu kısıtlamalar din namına yapılmıştır. Bu kısıtlama kadının ödülü olarak gösterilmiştir (Filiz, 2008: 15). Erken Hristiyanlık dönemine bakıldığında eğer çocuk yapılmayacaksa cinsel zevk

günah sayılmıştır. Bu dönemde din adamları toplum üzerinde mutlak hâkimiyet kurmuşlardır (Tulunay, 2006: 18). 4. yüzyıl kilise vaizlerine göre kadınlar Hz. Havva'nın çocuklarıdır. Onlar ister bilinçli, ister bilinçsiz olarak bir erkeği baştan çıkartabilirler. Bu vaizlere göre kadınlar evlendikleri zaman, vaftiz edildikleri zaman ve öldükleri zaman dışarı çıkabilirler (Yeter, 2015).

Ortaçağda manastırların kadınlar için yerine getirdikleri bazı işlevleri vardır. Bazı kızlar hiçbir dinsel özlem içerisinde olmadan, yapacak başka bir iş bulamadığı için manastıra girmişlerdir. Manastırlar rahibeler için de önemli fırsatlar sunmuştur. Hiçbir kadının başka yerde bulamayacağı eğitim ve örgütlenme imkânlarına kavuşmuşlardır. Evli kadınlar ve dullar için de bir sığınak işlevi görmüştür. Ancak Ortaçağ'ın sonlarına doğru manastırların işlevinin gerilediğini söyleyebiliriz. Örneğin neredeyse bitmiş, el emeği ile yapılan işleri hizmetçiler yapmaya başlamıştır. Dinsel görevlerin yerine getirilmesi noktasında da gerileme söz konusudur. Manastırlarda dünyevi hevesler başlamış ve bunun üzerine kilise, dansı her yerde ve özellikle de manastırlar da yasaklamıştır. Bir diğer tartışma konusu ise rahibelerin giyimi üzerinde olmuştur. Piskoposlar altı yüzyıldan fazla bir süre rahibelerin giyiminde moda uyulmasına karşı savaş açmışlardır. Ancak her defasında yenilgiyle sonuçlanmıştır (Berktaş, 1998: 222-223). Hristiyanlıkta kadın, erkeğin sadık bir hizmetçisi olarak nitelendirilmektedir. Kadın, kilise mihrabının önünde erkeğe sadık olacağına dair yemin etmek zorundadır. Böylece ataerkil bir toplumsal yaşam biçimine dini olarak meşruiyet sağlanmaktadır. Burada din, kadın ve erkeğin toplum içerisindeki rollerini belirlemiştir. Gerek Hristiyanlık ve gerek Yahudilik eril bir geçmişe dayanmaktadır. Her iki din de kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği gidermek için herhangi bir yenilik yapmamıştır (Turğut, 2017).

15. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ekonomideki kötü gidişini durdurmuştur. Kentler büyümeye başlamış, bu büyüme ve gelişmede sanayi ve zanaat lokomotif görevini üstlenmiştir. Ekonomide yaşanan bu olumlu gelişmeler kadınlar için ise olumsuz günlerin habercisi olmuştur. Evlilik bir araç olarak kullanılmıştır. Kadınlar 16. yüzyılda erkeğin egemenliği altına girmeye başlamışlardır. Kadınların yaşadığı statü kaybının nedeni dönemin “Devlet” kavramı ile ilgilidir. Erkeğin egemen olduğu ve dolayısıyla evin reisi olarak genel kabul gören bir anlayış, hâkim ideoloji şeklini almıştır (Afşar ve Öğreççi, 2015). Avrupa’da modern yasaların getirilmesiyle birlikte kilisenin insanlar üzerindeki otoritesi azaltılmıştır. Kilisenin devletten ayrılması sonucunda sivil toplum güçlenmiştir. Bunun devamında adalet kavramı, kadın mücadelesi, cins eşitliği güçlenmeye başlamıştır (Tulunay, 2006: 18). Sanayi devrimiyle birlikte ekonomik, toplumsal ve siyasal alandaki gelişmeler insanların yaşam biçimlerinin değişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu değişimden kadınlar da etkilenmişlerdir. Kadın ev dışında da ayrı bir yaşam içerisine girmiştir. Bu durum kadını ikili bir konuma sokmuştur. Bunlardan ilki, kadın aile içerisinde tek başına bir işçidir. İkincisi ise, kadın evin dışında yani dış dünyada erkeğe göre daha düşük ücrete tabidir. Bu durum

cinsiyet ayrımcılığını gözler önüne sermektedir. Evin içerisinde sürdürülen eşitsizlik, dış dünyaya da yansımıştır (Afşar ve Öğreççi, 2015).

Sanayileşmenin başladığı ilk yıllarda kadınlar tekstil alanında düşük ücretlerle zor şartlar altında çalışmışlardır. 1841 yılında İngiltere’de imalat sanayinde çalışan kadınların oranı %35’dir. Bu oran 1851 yılında %45’e çıkmıştır. Dokuma sektöründe de kadınların çalışma oranı artmıştır. Liberal anlayışın yaşandığı bu dönemde erkeklerin çalışma ücretleri kadınların çalışma ücretlerinden fazla olmuştur. Kadınların düşük ücretlerle ve uzun süreli olarak zor şartlar altında çalıştıkları düşünüldüğünde kadının emeğinin yok edildiğini söylemek mümkündür (Şenol ve Mazman, 2013: 154).

Cinsiyet farklılığı sadece ekonomik ve sosyal alanda sınırlı değildir. Bunun içerisine dini de sokmak mümkündür. Örneğin Tevrat hukukunda erkeğin üstün olduğunu görebiliriz. İsrail toplumunda kadın, sosyal ve ekonomik yönden erkeğe bağımlıdır. Kadın erkekten daha düşük konumdadır. İsrail toplumunda toplumun genel menfaatlerinden ziyade erkeğin onurun ve mülkünün korunması anlayışı hâkimdir. Kadının zina yasağı evli veya nişanlı olup olmamasına göre belirleniyor. Burada amaç evlilik dışı bir ilişkinin önlenmesi veya ahlakın tesisinden ziyade erkeğin onurunun ve mülkünün korunmasıdır (Gürkan, 2021: 9). Birçok Yahudi metinlerinde kadına yönelik dışlayıcı ve aşağılayıcı ifadeler yer almaktadır. Örneğin bir Yahudi sabah ibadetinde “*Rabbim beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun*” diye dua edebilir. Bu duayı Klasik Yahudi literatüründe görmek mümkündür (Ağçoban, 2016). Tevrat hukuku evlilik ve boşanmada erkeğin birden fazla kadını eş olarak almasına izin vermektedir. Bununla birlikte istemediği bir kadını ise boşama kâğıdı vererek “salıvermesi” şeklinde açıklamıştır. Nesil ve miras Tevrat hukukuna göre erkek yoluyla devam eder. Dolayısıyla kadından erkek çocuk doğurması beklenmiştir. Kadının erkek çocuk doğurmadığı durumlarda ise erkek yeniden evlenmiş ya da cariyeye almıştır. Kadın eğer dul kalırsa toplumun en fakir ve yardıma muhtaç konumuna gelmektedir (Gürkan, 2021: 9-10). Yahudi geleneklerinde kadın dul kaldığında ve çocuk doğurmadığında ölen kocasının kardeşlerinden birisine eş olmak zorundadır. Yani kadının yabancı bir erkekle evlenmesi yasaktır. Bu gelenek, kadının adeti boyunca onu pislik olarak görür, kocası onun elinden yemek yemez ve onunla aynı yatağa yatmaz. Ahdi kadim denilen eski metinlerde kadınların süsten uzak durmaları istenmiştir. Örtünme konusunda da kadınların peçeyle gezmeleri istenmekte, bunların Allah’ın yaratılış fitratına uygun düştüğü belirtilmektedir (Essehmerani, 1999: 36-38). Yahudi dininin merkezinde erkek vardır. Önemli ayinleri her zaman erkek düzenler. İlahi vahiyleri yazma ve dini inançları biçimlendirme görevi erkeğindir. Kadının sosyal ve kültürel rollerini belirleyen erkektir. Erkek üremenin de kontrolünü elinde tutar. Buradan hareketle Yahudilik, kadına çok az özgürlük vermiş, erkeğe ise daha fazla görev vererek ön plana çıkartmıştır. Dolayısıyla uygulanan din, erkek egemen bir din anlayışıdır. Kadınlar özel alan ile sınırlandırılmıştır. Kısıtlanmalarının sebebi

cinsiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum tehlike olarak görüldüğü için kamusal alanda örtünerek korunmaları istenmiştir (Topcan, 2010: 17).

Kadının birey olarak Yahudi kimliğiyle ilişkisine baktığımızda; Tevrat'taki ataerkil bir konumun aksine Rabbâni literatürde kadına annelik sıfatı yüklenmiştir. Ancak kadın, Tanrı ile İsrâiloğulları arasındaki ahdin sembolü olan sünnet ritüelinden muaf tutulmuştur. Bununla birlikte birçok pozitif emirden ve Tevrat öğreniminden muaf tutulan kadının dini kimlikten ve kutsallıktan eksik tutulduğunu söylemek mümkündür (Gürkan, 2021: 16-17). Yahudi inancında kadın erkeğin sahip olduğu mülkiyet içerisinde bir nesne olarak görülür. Kadının burada meta olarak görülmesinde Tevrat'taki on emir bunu açıklar niteliktedir (Turğut, 2017). Yahudi kadını konum ve haklar bakımından geride kalmakla beraber kimlik noktasında da erkeğe göre ikinci statüde kalmıştır. Talmud'da Yahudi kadını gizliliğe indirgenmiştir. Erkeğin kimliği liderlik, dini öğrenim gibi kavramlarla daha görünür kılınmıştır. Yahudi kadınına yüklenen bu gizlilik hayâ duygusunu gerektiren başını örtme ve evin mahremiyeti gibi rollerle sağlanmıştır (Gürkan, 2021: 17).

Yeni Ahit, Hristiyanlık otoritesi için kutsal kitap olarak kabul edilen bir kitaptır. Kitapta yaratılış 1-3 metinlerinde çelişkilerin olduğu iki hikâye göze çarpmaktadır. İlkinde kadının ve erkeğin Tanrının suretinde yaratıldığından bahsetmektedir. Cinsiyet ayrımını, bir cinsin diğer bir cins üzerinde egemenliğini reddetmiştir. İkincisinde ise Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığından bahsetmektedir. Kadının yaratılışının tek nedeni olarak erkeğin yalnızlığını gidermek olduğu söyleniyor. Birçok Hristiyan teolog Pavlus'tan bu yana ikinci hikâyeyi iki şekilde yorumlamışlardır. İlk yorumda kadının erkekten sonra yaratıldığı için erkeğe bağımlı olması gerektiğini belirtmişlerdir. İkinci yorumda ise kadının temelinde ahlaksızlığın yattığını, erkeği baştan çıkarttığını ifade etmişlerdir (Topcan, 2010: 48-50). Pavlus, mektuplarında kadınlar dua ederken başlarını kapatması gerektiğini, erkeklerin ise başlarının açık olması gerektiğini söylemektedir. Başlarını kapatmak istemeyen kadınlara ise tıraş olmaları gerektiğini söylemektedir. Bunların nedeni olarak erkeğin Tanrının suretinde yaratıldığını kaynak göstermektedir. Ona göre kadının topluluk içerisinde konuşması uygun değildir. En iyi kadın susmasını bilen kadındır. Kadın bir şey soracaksa bunu kocasına sormalıdır. Kadın kocasına bağlı olduğu için ona mutlak itaat etmesi zorunludur. Kadının annelik görevini en iyi şekilde yapması gerektiğini söyleyen Pavlus, kendini iyi işlerle meşgul eden kadının kurtuluşa ulaşabileceğini söylemektedir (Harman, 2021: 31-33).

Kadınların kiliselerde susması gerektiği Ahdi Cedit'te yer almaktadır. Kadınların kiliselerde konuşmasının doğru olmadığı, herhangi bir konunun çözümü için kocalarına başvurmaları belirtilmiştir. Kadının sesini yükselttiğinde fitneye sebep olacağından bahseden metinler aynı zamanda kadının örtünmesi gerektiğini ve saçlarının kesilmesi

gerektiğini söylemektedir. Kadın, başında şeytan taşıyan bir varlık olarak nitelendirilmiştir (Essehmerani, 1999: 43).

Tarihsel açıdan bakıldığında Hristiyanlık, kadının bedeninin denetlenmesinde aracı olmuştur. Cinselliğin dinsel olarak kavramlaştırılmasına karşı kadınların bu durumdan kurtulması için verilen mücadelenin yerinde olduğunu söylemek mümkündür. Kutsal kitapların “vahyi”nin toplumsal bağlamda tümünün erkek egemen bağlamlar olduğu, buradan hareketle cinselliğin ve dolayısıyla kadınların bedenlerinin ve cinselliklerinin denetlenmesinin nedenini görebiliriz. Batıda laikleşme süreci ile birlikte dinsel denetimin bazı uygulamaları, laik uygulamalarla harmanlanmıştır. Ancak dinsel kalıplar, motifler, imgeler ve uygulamalar o kültürün içerisindeki yerini almıştır. Böylece aile ve cinsellik konuları içerisinde ahlaki söylemler ortaya çıkarmışlardır (Berktaş, 2000: 24-25).

Hristiyanlıkta kadının erkeğe bağımlı olmasını gerektiren anlayış Pavlus'tan kaynaklanmaktadır. Pavlus, cennetten ilk iniş hikâyesinde kadınları küçük düşürmüştür. İlk kilise döneminde ise kadınların kiliseye katılmalarını desteklemiştir. Pavlus'un buradaki eşitlikçi yaklaşımı ise Hz. İsa'ya dayanmaktadır. İlk dönem Hristiyanlar İsa'nın kadınlara değer verdiğini, onlara dostça yaklaştığını anlamışlardır. Pavlus ile birlikte Hristiyanlıkta Yahudi geleneği tekrar geri gelmiştir. Pavlus, kadınlara ağırbaşlı olmayı öğretmiş ve onlarda silik bir kişilik ortaya çıkartmıştır. Hem Tevrat'ı hem de İncil'i kaynak göstererek kadının erkeğe bağımlı olması gerektiğini söylemiştir (Topcan, 2010: 56).

İlk Hristiyanlıkta kadınlar, sessizliğin, iffetin, yardımseverliğin sembolü olmuşlardır. Ancak daha sonra kadınlar cemaate katılmaya başlamış ve bu durum din adamlarını kaygılandırmıştır. Bazı kilise babaları, kadınları melekleri baştan çıkaran ve insan soyunun kötülüğü olarak nitelendirmişlerdir. Onların kadınlara karşı sözleri ağır düşmanlık ve hakaret içermektedir. Onlara göre kadın, tüm kötülüklerin anası ve cehennemin kapısıdır. Hristiyanlıkta Havva, baştan çıkartıcı ve ayartıcı olarak tasvir edilmiştir. Havva'nın yaratılışı ve yaşayışı ile ilgili olarak Tevrat'ta yazılan bilgileri Hristiyanlık doğru kabul etmiştir. Havva'yı Meryem'le karşılaştırmıştır. Meryem hayat ve sadakatin, Havva ise sadakatsizliğin ve ölümün sembolü olarak nitelendirilmiştir. Kadın, Hristiyanlıkta pistir, baştan çıkartandır. İnsanın kaybetmesine neden olan, yeryüzüne günahı getiren kişidir. Havariler ve kilise babaları, evliliği zorunlu bir kötülük olarak görmüşlerdir (Harman, 2021: 37-38). Birinci yüzyılın sonundan itibaren Hristiyan kilisesi Yahudi sinagogu ile ilişkisini geriye dönülmeyecek şekilde sona erdirmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda gerek Yahudilik ve gerek Helenistik dinlerle başarılı bir şekilde mücadele etmiştir. Kilise artık Yahudilikten uzaklaşmaya başlamıştır. Hristiyan topluluklar dördüncü yüzyılın ilk yıllarından itibaren kilise içerisinde güçlenmeye başlamışlardır. Başlarda kadınlar Hristiyan topluluğunun asli üyeleriydiler. Hem İsa'nın vekilliği döneminde

hem de çarmıha gerildiğinde kadınlar onun yanında durmuşlardır. Hristiyanlığın ilk yıllarında kadınlara karşı yaklaşım çeşitli kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynaklardan birisi Yahudi gelenekleridir. Yani “Eski Ahit” ve “Rabbanilik” teolojisidir. Bir diğeri ise Helenistik gelenekler; Yunan ve Roma örf-âdetleridir (Topcan, 2010: 57).

Bütün Hristiyan tarihi boyunca kadın hep ikincil planda tutulmuştur. İncillerde kadınların İsa'nın çok yakınında olduğu, çarmıha gerildiğinde de yanında oldukları belirtilmiştir. Ancak orada bile kadın geri planda kalmıştır. Kadınların havariliğinden ve İsa'nın mesajını taşıyıp taşımadığından söz edilmemiştir. Daha sonraki dönemlerde Hristiyanlığın kadına karşı tutumunda farklılaşmalar olduğunu görebiliriz. Bunun nedeni ise sosyo-ekonomik yaşamın değişmesidir. Kentlerin büyümesi, kırdan kente göçün başlamış, kadının iş hayatına girmesi ve böylece kadının evin dışında da olabileceği görüşünün yaygınlaşması kadına karşı bakış açısını değiştirmiştir (Harman, 2021: 47).

Dinler, genel itibariyle saygınlık ve ataerkil bir düzene vurgu yapan olgulardır. Bu olgular toplum içerisinde sosyal ilişkileri ayarlar ve birtakım sorumluluklar yüklerler. Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam gibi üç ana dine baktığımızda geleneksel cinsiyet rollerini sürdürdüğünü ve desteklediğini görürüz. Bununla birlikte erkeğin kadından üstün tutulduğunu, kadının cinsel davranışlarının namus ile ilişkilendirildiğini görmek mümkündür (Sakallı Uğurlu ve Akbaş, 2013). Kadına karşı uyguladıkları şiddeti meşru göstermeye çalışanlar genellikle Nisâ Sûresi 34. Ayeti örnek göstermektedirler. Burada erkeğin kadının yöneticisi ve koruyucusu olduğu, kadınların evlilik hukukuna karşı geldikleri durumda; erkeklerin onlara öğüt vermesi gerektiği, yataklarında yalnız bırakmaları gerektiği ve en sonunda da dövmeleleri gerektiğinden bahsedilir. (Diyanet Kuran Portalı, Nisâ Sûresi 34. Ayet). Bu ve benzeri bazı ayetlerin cinsel eşitsizliği savunduğu yönünde ve bu eşitsizliği meşrulaştırdığını savunanlar vardır. Bir başka görüş ise tam tersini söylemektedir. Örneğin Müslüman feministler bunun akla uygun uygun olmadığını söylemişlerdir. Kur'an-ı Kerim'in gerek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında ve gerek İslamiyet'te önemli roller almış birçok kadının olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan Kur'an- Kerim'in liberal ve feminist açıdan yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunan Müslüman feministler, böylece Müslüman ülkelerdeki kadınların özgürleşmesine katkı sağlayacağını belirtmişlerdir (Göz, 2008). Sancar'a göre ise İslam ideolojisi cinsiyete dayalı iş bölümünü biyolojik determinizm ile savunmuştur. Bunu biraz daha ileri götürmüş, “ilahi yaratılışa” dayandırmıştır. Kadına, anne ve eş olarak mutlak ve değişmez bir rol vermiştir. İslam kadının özgür olmasını, eşit olmasını amaçlamamaktadır. Buradaki temel nokta erkeğin üstünlüğüne dayalı ataerkil sistemi ve bütün bunlara dayanan sosyal iş bölümünü değişmelere karşı korumayı istemektedir. Kadınlar da bu ideolojinin amaçlarıyla bütünleşir ve cinsiyet ayrımcılığının sürdürülmesinde etkin araçlara dönüşürler (Sancar, 2016: 40).

Berktaş’a göre kadınlar, İslamiyet’te seçeneksizlik içerisinde. Bu seçeneksizlik “erkek cenneti” içerisinde bir seçeneksizliktir. Her şeyin erkeğin yararına ve çıkarına göre olduğunu belirtmiştir. Kadının ise bu cennet içerisinde hizmetkâr olduğunu dile getirmiştir. İslamcılar ve köktendinciler, kadın ve erkek arasında farklılık olduğunu söylerler. Ancak bu farklılığın temelinde eşitliğin yattığını ifade ederler. Özü itibarıyla eşitliğin olduğundan, rolleri ve yerleri bakımından ise farklılıktan söz ederler. Kadının hizmetkâr olduğunu, kadının aşağıda olduğunu kesinlikle kabul etmezler. Kadının yüce varlık olduğu vurgulanmıştır. Bu yücelik ise annelik ile nitelendirilmiştir (Berktaş, 1998: 170).

Çağdaş İslam fıkıhçılarından Vehbe ez-Zühayli, cariyelerin hür kadınların statüsünde olmadıklarını avret mahallerinin diğer kadınlardan farklı olduğunu söylemiştir. Cariyenin avret mahallenin göbük ile diz kapağı arasında olduğuna dair Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şu sözü vardır: *“Biriniz kölesini veya cariyesini ya da işçisini evlendirdiği zaman, artık onun göbeğinin altına ve dizinin üstüne bakmasın.”* Buradan hareketle cariyeye evlendirilinceye kadar onun efendisi cariyesinin istediği her yerine bakabiliyordu. Dolayısıyla örtünme, cariyelerin hür kadınlardan farklı bir statüde olduklarını gösteren işaretti. Bu farklılık İslamiyet öncesi gelen geleneğin devamı olmuştur. İbn Ömer, satışa çıkartılan cariyeye bakmanın caiz olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre o bir maldır ve dolayısıyla göğsüne ve karnına bakmakta ve dokunmakta bir sorun yoktur. Rivayete göre Ömer’in huzuruna dış giysili bir cariyeye gelmiştir. Cariyelerin hür kadınlara benzeme hakkı olmadığı için Ömer gelen bu cariyenin başına vurarak dövmüş ve başını açmıştır. Yine bir başka rivayette Ömer’in Halifeliği döneminde cariyelerin başlarını kapatmalarına yasak getirdiğini görebiliriz (Filiz, 2008: 38-39). İslam’da kadın konusunda yapılan tartışmalarda üç dil karşımıza çıkmaktadır: Suçlama dili, savunma dili ve idealize edilmiş dil. Suçlama diline baktığımızda kadının erkek egemen bir toplumda eve hapsedildiğinden, eğitim imkanlarından kısıtlandığından, miras hakkı ve şahitlik olanaklarının yetersiz olduğundan bahsedilmiştir (Ağçoban, 2016). Bu geleneksel anlayışa Kur’an-ı Kerimden de örnekler vermek mümkündür. Bakara Suresi 228. Ayette erkeklerin eşlerini yani kadını kendilerine geri çevirme konusunda başkalarına göre hak sahibi olduklarını, kadınların makul ve meşru ölçülerde hak sahibi olduklarını, erkeklerin ise kadınlar üzerinde bir derece hakları olduklarını belirtmiştir (Diyanet Kuran Portalı, Bakara Sûresi 228. Ayet). Bir başka örneği Nisa Suresi 11. Ayetten verebiliriz. Burada erkeklere miras konusunda iki kadın payı kadar verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Eğer kadın ikiden fazla ise bırakılan mirasın üçte ikisinin onların olduğunu, eğer kadın yalnız yaşıyorsa mirasın yarısını alabileceğini söylemiştir (Diyanet Kuran Portalı, Nisâ Sûresi 11. Ayet). Bir başka örnek ise Bakara Suresi 282. Ayet gösterilmektedir. Burada iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olduğundan bahsedilmiştir. (Diyanet Kuran Portalı, Bakara Sûresi, 282. Ayet). Savunma dilinde ise kadının iş hayatından dışlanmadığı, sadece tavsiye edildiği belirtilmiştir. Bu durum kadın için pozitif ayrımcılık olarak yorumlanmıştır. İş hayatının

zor ve stresli olduğu, bu durumun onun yararını olacağı ifade edilmiştir. Eğitim hakkı elinden alınmamış, erkek ortamından uzak tutulmuştur. Bu durumun kadının onurunu arttırması için yapıldığı belirtilmiştir. Miras konusunda ise kadının erkeğin yarısı kadar miras almasında erkeğe yüklenen sorumluluktan olduğu ifade edilmektedir. Şahitlikte ise mutlak bir hüküm olmadığı bazı şartlara göre değişebileceği belirtilmiştir. İslamiyet'in kadına yönelik şiddeti tavsiye etmediği bazı Müslüman ülkelerin kadına yönelik tutumlarının bazı ayet ve hadislerin yanlış anlaşılmasından ileri geldiği ifade edilmektedir. İdealize edilmiş bir dilde ise Kur'an- Kerim'in erkek egemen bir anlayışla yorumladığı ve dolayısıyla kadının dışlandığı ileri sürülmektedir. Bu anlayışa kadınlar karar verici yapılarda olmalı bireysel haklara ekonomik bağımsızlıklara ve özgürlüklere sahip olmalıdır (Ağçoban, 2016).

Kadına baskı uygulayan ve onu toplumsal alandan kısıtlayanlar yukarıda örnek verdiğimiz ayetleri göstermekte ve kadınlara karşı uyguladıkları politikaları bu ayetlere dayanarak meşrulaştırmaktadır. Ancak İslami literatüre baktığımızda İslam'ın kadına değer verdiğini gösteren birçok belgeyi görmek mümkündür.. Örneğin, Hucurât Suresi 13. Ayet şöyle demektedir: *“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır”* (Diyanet Kuran Portalı, Hucurât Sûresi, 13. Ayet). Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) kadınlara yediklerinizden yediriniz, giydiklerinizden giydiriniz, onları dövmeyiniz diyor ve onlara çirkin söz söylemeyiniz diyor (Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 40-41). Yine bir başka hadiste kadınlara en iyi davranın en hayırlı olduğunu belirtmiştir (Tirmizi, “Rada”, 11). İslamiyet'in kadını ikinci plana atmadığı, eşitlikçi bir toplumsal düzeni benimsediğini savunanlar da vardır. Bu görüşlerini Kur'an- Kerim'i dayanak göstererek açıklamışlardır. Örneğin erkek ve kadının aynı özden, ruhtan yaratıldığını, kadın olsun, erkek olsun herkesin Allah karşısında eşit olduğunu söyleyen ayeti göstermektedirler. İslamiyet ile kadınların ezilmesi, ikinci plana atılması anlayışı Kur'an-ı Kerimden çok sonraki dönemlerde İslam hukukçularının geliştirdiği hadislerin eseri olduğunu söylemek mümkündür. (Sancar, 2016: 167).

Geleneksel toplumlarda kadına yüklenen anlamlar kadın bedeni üzerinden yapılmaktadır. Bu yüklenen anlamlar ile birlikte beden, cinsiyet rollerine büründürülmektedir. Dolayısıyla ergenlik çağına giren bir kıza “eş, anne” gibi sıfatlar yüklenerek “namuslu kadın bedeni” gibi kalıplar içerisine sokulmaktadır. Bu yüklenen sıfatlar ile birlikte kadın bedeni erkeğe ait olarak kabul edilmektedir. Buradan hareketle kadın bedeni korunması ve kollanması gereken bir şeydir. Çünkü erkeğin soyunu devam ettirebilmesi için bu gereklidir. İşte tam da burada erkeğin koruyuculuğu devreye girmekte ve kadını denetlemeye başlamaktadır. Bu koruyuculuk ve denetim erkeğe kaslı, kuvvetli olma, çalışıp evin ihtiyaçlarını karşılama ve ağlayıp sızlanmama gibi ödevler yüklemektedir (Bilgin, 2016).

İslami anlayışa göre kadın, iç mekân olan “*harime*”dir. Yani kadın yasak mekâna aittir. Dolayısıyla kadınlar bu mekânsal ayrıma uygun olarak aile içerisinde varlıklarını sürdürebilirler. Erkek ellerden ve ayaklardan tahrik olabilir. Buradan hareketle örneğin İran’da toplum içerisinde kadınların gülmeleri yasaklanmıştır. Bununla birlikte kadının sesi avret olarak sayılmış ve İslam popçuları arasına kadınların girmesi yasaklanmıştır. Taciz eden değil, taciz edilen denetlenmekte ve sınırlanmaktadır. Bu anlayış günümüz dünyasına uygun bir anlayış değildir. Bu anlayışın erkek ve kadın arasındaki egemenlik ilişkisine işaret ettiğini görebiliriz. İslam toplumu “*ümme*” ve “*aile*” olarak ikiye ayrılmıştır. Ümme, kamusal gücün ve iktidarın var olduğu erkeklere ait bir alandır. Kadını ve cinselliği tanımlayan yer ise ailedir (Berktaş, 2000: 151-154). Şeriat yasalarına bakıldığında erkeğin eşi üzerinde, Baba’nın da kızı üzerinde söz sahibi olduğu görülür. Erkek eşinin onayını almadan evliliğini bitirebilmektedir (Tulunay, 2006: 18). 1967 yılında İran’da “*Aileyi Koruma Yasası*” çıkartılmıştır. Bu yasa İran’da şeriatı bir bütün olarak uygulama alanından kaldırmamıştır. Şeriatı reforma tabi tutmaktan öteye gidememiştir. Yeni yasayla birlikte erkeğin istediği zaman hiçbir gerekçe göstermeden kadını boşama hakkı sınırlandırılmıştır. Boşanmaya karar vermede mahkemeler yetkili olmuştur. Yasa, çok karılı bir sistemi yasaklamamış, sadece mahkeme denetimini ve birinci eşin onayını aramıştır. Yasayla birlikte getirilen başka bir yenilik ise erkeğin dört kadınla evlenebilme hakkını sınırlamış olmasıdır. Bütün bunların yanında çıkartılan yasa, aslında birçok konuyu da görmezden gelmiştir. Buna örnek verecek olursak; Müslüman bir kadın gayrimüslim bir erkekle evlenemez, kız çocuğunun miras hakkı erkek çocuğun yarısına eşittir. Bunlar arasında en çağ dışı olanı ise erkeğin zina yapan karısı ile aşığı öldürme hakkının olmasıdır. Şeriat ilkeleri gereği öldüren erkeğe hiçbir ceza verilmez. Eğer öldürülen kadın, erkeğin kız kardeşi veya kızı ise erkeğe kısa süreli hapis cezası verilir. Bu uygulama İran’da hiçbir zaman değiştirilmemiş, devrim sonrasında da aynen devam etmiştir (Sancar, 2016: 209-213).

İslami toplumlarda kadınlar, cinsellikleri üzerinden ailelerinin ve daha sonra evlendikleri erkeklerin onurunu namusunu temsil eden varlıklardır. Namus kavramı, toplumsal değerlere ve kurallara bağlılık olarak tanımlanmaktadır. Ancak İslam toplumlarında ilk olarak akla bu tanımın yerine kadın cinselliği gelmektedir. Ataerkil toplumsal yapılarda olduğu gibi bu toplumlarda da kuralları erkekler koymaktadır (Sekmen, 2019: 34-35). İslam toplumu, iki cins ve iki alan arasında iletişimi ve etkileşimi engelleyecek kurumlar içerisinde şekillenmiştir. Etkileşimin zorunlu olduğu üreme gibi bir alanda erkeğe çokeşlilik ve karısını boşama gibi kolaylık sağlamıştır. Bu aile yapısı içerisinde katı bir onur/namus kavramını görmek mümkündür. Müslüman erkek, ahlak düzenini, İslami cemaat düzenini korumakla görevli bir bekçidir. Buradaki ahlak ise, tüm ataerkil toplumlardaki gibi kadını ve dolayısıyla onun bedenini denetleyerek korumaktır (Berktaş, 2000: 154).

İslam'ın kadını ikincil plana attığını iddia edenler sorumluluk ve imtiyaz dengesi- nin erkeğe kaydırıldığını öne sürerler. Örneğin Hz. Âdem'in Kur'an-ı Kerimde Hz. Havva'dan daha fazla zikredilmesini kendilerine dayanak yapmışlardır. Ancak Hz. Havva Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarında baştan çıkartıcı olarak tasvir edilirken, Kur'an-ı Kerim daha farklı göstermiştir. Cennetten kovulma konusunda Kur'an-ı Kerim hem Hz. Havva'yı hem de Hz. Âdem'i eşit derecede sorumlu tutmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde kadınların sosyal haklarının oldukça yukarıya çıktığını söylemek mümkündür (Birekul, 2021: 53-54). Bazı modernistler kadın-erkek eşitliğini Kur'an- Kerim'e dayandırmaktadırlar. Onlara göre Hz. Peygamber (s.a.v.) eşlerini ve ilk Müslüman toplumları eşitlikçi bir anlayışla yönetmiştir. O dönemde kadınlar toplumsal hayatın hemen her alanına girmiştir (Tulunay, 2006: 23). İslamiyet'ten önce kadın olmanın hiçbir anlamı yoktu. İslam kadınları düştikleri o konumdan çıkartmış ve onlara birey, kız evlat, anne olarak sosyal statü vermiştir. Böylece kadınlar birer birey olarak toplumda kimliklerini ortaya koyabilmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde kadınlar erkeklerle birlikte hicret etmiş, harpten korkmamış ve ibadet hayatlarının her döneminde erkeklerle birlikte olmuşlardır. Kadınlar ticaretle uğramış, imkân buldukça ilim öğrenmişler ve öğretmişlerdir. Hz. Peygamber, hayatının her döneminde kadınların haklarına hassasiyet göstermiş, bu haklara uymayanları ikaz etmiştir. (Birekul, 2021: 54-56).

İran'da uygulanan Aileyi Koruma Yasası'nın şeriatın temel ilkelerine aykırı gelmesi bile devrim ile birlikte bu uygulama İslam'a aykırı olduğu gerekçesiyle kaldırılmıştır. "İran İslam Devrimi"nden önce ekonomi ve eğitimdeki olanakların artması kadın-erkek, kır-kent ayrımını ortadan kaldırmamıştır. Gerek eğitim ve gerek ekonomideki ayrıcalıklardan kentli ve seçkin kadınlar yararlanmışlardır. Kadınların geri kalanında geleneksel statüleri değişmemiştir. Bu durum sadece yeni roller benimsemelerine olanak sağlamıştır (Sancar, 2016: 214-217).

2. İran İslam Devrimi Sonrasında İran'da Kadınların Toplumsal Yaşamı

Her devrim de olduğu gibi İran İslam Devrimi'nin arkasında da birçok etken vardır. Devrimin ana omurgasını ekonomik sorunlar ve bu sorunların halk üzerinde yarattığı olumsuz etkileri yatmaktadır. 1963 yılında yapılan Ak Devrim ile birlikte yeni bir ekonomik yapıya geçilmiştir. Geçilen planlı ekonomiyi uygulamaya konmaya çalışılsa da başarılı bir sonuç elde edilememiştir. Bunun ardından yaşanan 1973 petrol krizi süreci daha da kötüye götürmüştür. Yönetici kadronun yolsuzluk içerisine düşmesi ve bu kadronun zenginliğini halk ile paylaşmaması, toplumsal alanlara harcama yapılacağı yerde askeri alanlara harcama yapılması yönetime karşı isyanın başlamasına neden olmuştur (Cülük, 2018). Devrim sırasında sembol olarak nitelendirilebilecek görüntülerden birisi kadınların kara çarşaf giymesi ve ellerindeki silahlar olmuştur. İran kadınları devrime aktif bir şekilde katılmışlardır. Devrimin amaçlarından birisi

batının kültürel emperyalizmine karşı durmak; ilerlemenin ve modernitenin yerel ve İslami modelini kurarak kültürel bağımsızlığı elde etmek olmuştur. İslamcılar, Aye-tullah Humeyni liderliğinde yönetimi ele geçirmiş, eski rejimden kalan mirası yok etme amacıyla toplumun ve aynı zamanda kadınların arındırılması için çalışmalara başlamışlardır. Kadına yeni bir rol yükleme gayesi içerisinde kadının toplumdaki ve dolayısıyla aile içerisindeki rolü ile sosyal sorumluluklarını uzlaştırma çalışmaları başlamıştır. (Arıkan Sinkaya, 2010). Devrimin kadınlar açısından çelişkili sonuçlar ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Humeyni, kadınları sokak gösterilerine davet etmiştir. Dolayısıyla geleneksel kesimden gelen kadınlar sokak ve siyasetle tanışmış oldular. Meydanlarda çarşaflyı yoksul kesimi temsil kadınlarla orta sınıftan kadınlar ve sosyalist fikirlere daha yakın olan kadınlarda yer almıştır. Bu durum sosyal ve kültürel farklılığı ortaya çıkartmıştır (Taşkın, 2008).

İslamcıların yönetimi ele geçirmesiyle birlikte toplumsal alanda da etkili olmak istemişlerdir. Yeni rejimin kurumsallaşma yolundaki ilk adımı 30 Mart 1979'da yapılan halk referandumu olmuştur. Referandum sonucunda Şahlık kaldırılmış ve İslam Cumhuriyeti kurulmuştur (Fekri, 2011: 189). Humeyni, din ve siyasetin birbirinden ayrılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre dini emirler siyasi, iktisadi ve toplumsal alanda uygulanmalıdır. Dini rehberlerin anlayış ve yaşayış biçimlerini her alanda ortaya koymaktan yana olmuştur. Dinin siyasetten ayrılmasına karşı çıkmıştır. Dinin siyasetten ayrılması ona göre İslam'a savaş açmak anlamı taşımaktadır. (Taflıoğlu, 2010: 235-236). Devrim ile birlikte müfredatlar değiştirildiği için üniversiteler 2 yıl boyunca kapalı kalmıştır. Televizyonlar ve haber medyaları toplumu İslami bir propagandaya tabi tutmuşlardır. Devriminin gerçekleşmesinde çok önemli rolleri olan kadınlar ise dini elbise giymek zorunda kalmışlardır (Takeyh, 2009: 37).

Devrim sonrasında kadınlara annelik rolü yüklenilmiştir. Ancak İran'da kurulan yeni rejimin kurucu unsurlarının kadınlar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Devrim sonrasında yani 26 Şubat 1979'da Aileyi Koruma Yasası yürürlükten kaldırılmıştır. Bu bağlamda Humeyni, kadınların yargıç olamayacaklarını ve üç gün sonra da iş yerlerinde kadınların *Hicap* giymeleri gerektiğini açıklamıştır. Aileyi Koruma Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması kadınlar olumsuz bir tablo ortaya çıkarmıştır. Kadınların evlenme yaşı 13'e düşürülmüştür (Okyar, 2017). Gelen tepkiler üzerine kızların evlilik yaşı 16'ya çıkartılmıştır. Fakat kadının boşanması durumunda ailenin sahip olduğu malın yarısını alma hakkı yasayla iptal edilmiştir. Humeyni, kadınların iş yerlerinde *Hicap* giymeleri gerektiğini söylemiştir. Plaj ve spor alanları gibi yerlerde kadın ve erkeğin ayrılması gerektiğini de belirtmiştir (Tulunay, 2006: 58). Çok eşli bir sisteme yasal zemin hazırlanmıştır. Kadınların vesayet haklarına çok ciddi sınırlamalar getirilmiştir. Humeyni, kadınların erkeklerden çok fazla olduğu için böyle bir uygulamaya gittiklerini söylemiştir. Kadınların fahişelik yoluna düşmemesi için evlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Okyar, 2017). Kısa süre içerisinde tüm kamusal mekânlarda ve hükümet

dairelerinde cinsiyet ayrımı zorunlu kılınmıştır. 8 Mart 1979 Dünya Kadınlar Günü kutlamaları, Aileyi Koruma Yasası'nın kaldırılmasına ve Humeyni'nin *Hicap* ile ilgili yapmış olduğu konuşmaya karşı bir protesto gösterilerine dönüşmüştür. Burada yeni rejim güçleri ile kadınlar arasında çatışma çıkmıştır. Yeni rejim güçlerinin kadınlara saldırması ilk defa kadınlar ile yeni rejim arasında anlaşmazlığın yaşandığını göstermiştir. Yaşanan bu gelişmelerin ardından Referandum yapılmış %98 evet oyuyla İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Bunun ardından yeni rejim, İslami esaslara uygun yeni anayasa hazırlamış ve şeriatı kurumsal bir yapıya kavuşturmak için çalışmalara başlamıştır (Arıkan Sinkaya, 2010).

8 Mart 1979 Dünya Kadınlar Günü kutlamaları sırasında dindar kadınların giydiği çarşafı tüm kadınların giymesi buyruğuna karşı İranlı kadın aktivistler ve onları destekleyen erkekler o gün hem Tahran'da hem de Kum'da gösteriler düzenlediler. Bu gösteriler beş gün sürmüştür. Gösteriler doruğa ulaşmış on binlerce insan katılmıştır. Gösteri yapan kadınların etrafında bazı solcu erkekler kordon oluşturmuş ve yeni kurulan Hizbullah yani Allah'ın Partisi grubunun silahlı saldırganlarına karşı dövüşerek karşı koymuştur. Gösteriler sırasında “Çarşafa Hayır”, “Kahrolsun Diktatörlük”, gibi sloganlar atılmıştır. Dikkat çeken sloganlardan birisi de “Özgürlük İçin Devrim Yaptık, Fakat Elimize Geçen Tutsaklık” yazan slogandır. Buna karşın Hizbullah ise “ya örtüneceksiniz ya da dayak yiyeceksiniz” diyordu (Afary ve Anderson, 2015: 149). İran'da 1980'den bu yana 8 Mart resmi olarak yasaktır. 2018 yılında 80'den fazla kadın tutuklanmıştır. Ertesi gün 60 kişi serbest bırakılmıştır. Geri kalan diğer kadınlar zorunlu başörtüsünü protesto etmişlerdir. Protesto eden kadınlara kamuoyunu rahatsız etmek ve yolsuzluğa teşvik etmek suçlamaları sonucunda hapis cezası verilmiştir (İleri Haber, 2022).

Devrime katılan kadınların en önemli özelliği, ister İslamcı, ister sosyalist, ister liberal olsun geleneksel İran kadın giysisi olan “çador” giymeleridir. İranlı kadınların Şah karşıtı devrime geleneksel rollerini ve statülerini değiştirmeyi hiç düşünmeden inanmış bir Müslüman olmanın doğal bir uzantısı gibi katılmışlardır. Bununla birlikte devrim, dünyanın en kapsamlı kadın desteğini gerçekleştirmiş siyasal muhalefet hareketleri arasındaki yerini almıştır. Kadınların bu hareket içerisinde yani Şah'a karşı yürütülen hareket içerisinde yer alması siyasal katılmadan çok, tipik bir siyasal mobilizasyon örneği olduğunu söyleyebiliriz (Sancar, 2016: 222-223). Devrime kentli üst ve orta sınıftan laik aydın kesimi temsil eden kadınlar da katılmışlardır. Meydanlarda “*Tanrının partisi tek parti*” gibi sloganlara eşlik eden kentli aydın kadınlar kendi modernist çizgilerini göz ardı etmişlerdir. Alt ve orta sınıfla kol kola girerek İslami Devrim hareketinin bileşenleri içerisine girmişlerdir. Hiçbir eğitime sahip olmayan ev kadınları ise tamamen erkeklerin söylemini benimseyerek çarşaflarıyla meydanları doldurmuşlardır (Tulunay, 2006: 54).

Devrim sonrasında yapılan yeni anayasanın başlangıç bölümünde “Anayasa’da Kadın” başlığı altında yeni rejimin kadına bakışını görmek mümkündür. Burada insanın olgunlaşması ve gelişmesi için ailenin toplumun bir birimi olduğu ve asli ocağı olduğu vurgusu yapılmıştır. İnsanın bu gelişimini tamamlamasında İslam Devleti’nin bir ödevi olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda kadın “nesne” olmaktan veya tüketim düşkünlüğü içerisinde emperyalizmin hizmetinde araç olmaktan çıkartılacak ve İslami öğreti içerisinde insan yetiştirmek için analık görevini tekrar üstleneceği ve bununla birlikte erkekle mücadele arkadaşı olarak daha fazla sorumluluk sahibi olacağı belirtilmiştir (Hukuk Ansiklopedisi, 2021). Sancar’a göre Anayasanın başlangıç kısmında ifade edilen bu sözler kadını nesne olmaktan çıkartıp, yüce analık görevi verileceğini ve emperyalizme hizmet etmekten kurtarılacağını söylemektedir. Ancak ailenin güçlendirilmesi ve analığın yüceltilmesi ile kadının nesneleşmesinin önlenmesi arasında kurulan bağlantı anayasanın hiçbir yerinde tanımlanmamıştır. Bir başka belirsizlik ise, kadına verilen İslam’a yararlı insanlar yetiştirmek için verilen görevdir. Kadının erkekle birlikte mücadeleci bir alanda olmasıyla birlikte gerçekleştireceği sorumluluğun nasıl bağlantılı olacağı da belirsizlik içermektedir. Kadın hem özel bir alana çekilip aile içerisinde çalıştırılacak, hem de erkekle birlikte toplumsal alanda öncü olacaktır. Bu iki unsur çoğu zaman birbirini dışlayan birlikte gerçekleşmesi zor unsurlardır (Sancar, 2016: 226).

Devrim sonrasında karma eğitim kaldırılmış, başörtüsü zorunlu tutulmuş, ders kitaplarında eşitsiz toplumsal cinsiyet ifadelerine yer verilmiştir. Böylece cinsiyete dayalı iş bölümü hem aile içerisine, hem de kamusal alana hakim olmuştur. Üniversitelerde 100’den fazla alan ve bunun dışında 431 alan kadınlara yasaklanmıştır. Buna gerekçe ise şeriat gösterilmiştir. Şeriata göre bu kurslarda kadınların çalışması uygun değildir. Kadınların ön lisans eğitimindeki oranlı %40.8, lisans %62.3, yüksek lisans %36.6, Tıp alanında %56.8 ve doktora da ise %27.1’dir. Devrim sonrasında geleneksel evlilik kanunlarına geçilmesiyle birlikte kadınların eğitim meslek olanaklarından yararlanma imkânları azalmıştır (Kahraman, 2014).

İran İslam Devrimi; siyasi, ekonomik, toplumsal ve demografik yapılarda önemli değişikliklere yol açmıştır. Kurumlar arasında yapılan en önemli değişiklikler aile-yasama, aile dinamikleri ile üyeleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesiyle olmuştur. Devrim ile birlikte kızlar için en 9’a indirilmiş, daha sonra ki dönemlerde bu yaş 13’e çıkartılmıştır. Gerek boşanma, gerek çocuk velayeti gibi konularda kadınların önüne engeller koyulmuştur. İslami ideoloji, kadınların bireyselliğini, bağımsızlığını ve özerkliğini reddeden bir ideolojidir. Şeriat tarafından bir model teşvik edilir. Bu modele göre örneğin evlilik, erkek egemenliğine dayalı bir yapıya sahiptir. Bu durum aile yapısına otoriter bir kimlik kazandırarak kadın ve erkek arasındaki rollerin birbirinden ayrılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kadın çocuğu doğuracak, çocuğa bakacak ve ev işlerini de kendisi yapacaktır (Katouzian ve Şahidi, 2011: 128-129).

Rejim, daha laik kadınları çalışma hayatı dışında tutmak için ciddi çalışmalar yapmıştır. Bununla birlikte dindar kadınların askeri, siyasi ve sosyal alanlara girmeleri için cesaret vermiştir (Göz, 2008). Devrim sonrasında İslami esaslara uygun yeni bir anayasa yapılmış ve kurumlar şeriat hükümlerine göre yeniden düzenlenmiştir. Bu süreç içerisinde Uzmanlar Konseyi'nde "gelenekselci" ve yeni-gelenekselci söylemler tartışılmaya başlanmıştır. Şeriatın yeni-gelenekselci yorumu, geleneksel değerlerin yanına modern unsurların da eklenmesine imkân veren bir yorumdur. Medeni kanunda şeriat sert bir şekilde uygulanmış ve böylece monarşi rejiminden kalan kadınların hakları sınırlanmıştır (Arıkan Sinkaya, 2010). Ders kitaplarında erkeklerin iş bölümlerine çok daha fazla yer verilmiştir. Bunun sonucunda kadınlar için ortaya çıkabilecek iş alanlarının yok edilmesine sebep olmuştur. İlköğretim kitaplarına bakıldığı zaman erkeklerin sosyal ve siyasi faaliyetlere etkin bir şekilde katıldığını burada denetleyen konunun yer aldığını, kadınların ise bu alanın dışında tutularak itaatkâr ve bağımlı konumda olduklarını görebiliriz (El-Hılo, 2020). Kadınlara siyasi hayatta ve çalışma hayatında sınırlamalar getirilmiş ancak bu haklar tamamen ellerinden alınmamıştır. Kadınların seçimlerde seçme ve seçilme hakları vardır ancak cumhurbaşkanı olma hakları yoktur. Kadınların üniversiteye girişlerde belirli alanlarda sınırlandırılmış ve yargıç olmaktan men edilmişlerdir. Kadınlar anne ve eş olarak sorumluluklarını yerine getirecek, bu sorumluluklarına zarar vermediği sürece iş hayatına katılabileceklerdir. Kadınlar, hem siyasi hem de sosyal haklarını kullanabilmeleri için İslami yani şeriatçı rejimin kurallarına uymak zorundadırlar. Kadınlar ne olursa olsun *hicap* giymek zorunda kalmışlardır (Arıkan Sinkaya, 2010).

Devrim sonrasında ceza yasasında bazı değişiklikler yapılmıştır. 1981 yılında meclisten geçerek yasal hale gelen Kısas, ilk İslam toplumlarının cezalandırma anlayışını yansıtmaktadır. Kısas Arapçada öldürme, ölç alma anlamına gelmektedir. Kısas anlayışında taammüden işlenen cinayetlerde kadın şahit olarak kabul edilmez. Örneğin bir erkek, bir kadını öldürürse erkeğin Kısas ile cezalandırılabilmesi için öldürülen kadının yakınları cezanın infaz edilebilmesi için bir erkek için ödenmesi gereken kan parasının yarısını öder. Buradan anlaşılıyor ki kadının yaşamının değeri, bir erkeğin yaşam değerinin ancak yarısına eşittir. Burada kadınlara yönelik ayrımcılığa verilecek bir başka örnek ise zina yapan bir kadının kocası tarafından görünmesi ve kocası tarafından öldürülmesi durumunda kocanın ceza almamasıdır. Eğer zina eden kadın öldüren erkeğin karısı değil de yakın bir akrabası ise erkeğin küçük bir ceza ile kurtulması mümkündür. Yeni rejim, kadının boşanma hakkını elinden almış, Aileyi Koruma Yasası'nda yer alan çok karıllığı zorlaştırmayı amaçlayan il karının icazet şartını ortadan kaldırmıştır. Bu uygulamalar İslami rejimde kadına yönelik ayrımcılığın bir başka örnekleridir (Sancar, 2016:228-230). Bunun aksine kadınların kendilerine getirilen kurallara karşı çıkmadıkları, onları benimsediklerine dair görüşler de vardır. Üst ve orta sınıf eşarp ve çarşaf İslami modeli benimsemişlerdir. Böylece Batı'ya ve emperyalizme karşı karşıtlıklarını sembolleştirmişlerdir. Genç kızlar eşarp giymişlerdir.

Bunun yanında uzun kollu bluz, onun üzerine tunik, bol pantolon ve düz ayakkabıyı tercih etmişlerdir. Hicap adı verilen giysiyi ise toplumsal farklılıkları gizleyen forma olarak değerlendirmişlerdir. Kızlar bu giysilerin Batı giysileri kadar teşhirci olmadığı ve onlar için siyasi alana aktif katılımlarına kolaylık sağladığı görüşündedirler (Tulunay, 2006: 54).

İran-İrak savaşı, İran’da kadınların haklarındaki olumsuz gelişmelerin yerleşmesindeki en önemli unsurlardan birisidir. Savaşın getirdiği olağanüstü koşullar kadın hakları mücadelesini geri plana itmiştir. Kadınlar kamusal alana çıkmışlardır ancak “iffetli kadın” ya da “anne kadın” baskısı altında bu alanda varlıklarını sürdürmüşlerdir. Rejim, kadınların flört etmesine izin vermemiştir. Onların siyasal, toplumsal ve kültürel alanda erkeklerin gerisinde bırakmıştır. İran’da ahlak polisi olarak bilinen ekipler sokaklarda İslami kurallara uygun giyinmeyen kadınları gözaltına alabilmektedir. Gözaltına alınan kadınların kocaları veya ebeveynleri bu kadınların ikinci kez aynı şekilde sokağa çıkmayacaklarına dair taahhütname imzaladıktan sonra kadınlar serbest bırakılmaktadır (Kahraman, 2014). Kadınların yaşadığı sıkıntılar da bazen çevresel faktörlerinde etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Tahran’ın zengin bölgesinde yaşayan kadınlar rahatça istedikleri gibi giyinebiliyorken, güneyde yoksul kesimlerde yaşayan kadınlar ise kıyafetlerine dikkat etmek zorundadırlar. Bu kadınlar başörtüsünü kesinlikle takmalı ve saçları gözükmemelidir. Kısa ve renkli pardösü giymeli, saçlarını boyatmamalı ve dize kadar çizme giymemelidirler (Okyar, 2017).

İslam’ın temel ilkelerinden birisi cinslerin “tecrit” edilmesidir. İran İslam Devrimi sonrasında da yönetimi ele geçiren şeriatçılar ilk iş olarak tecrit uygulamasını hayata geçirmişlerdir. Başta eğitim olmak üzere spor, eğlence, ulaşım ve sanat gibi alanlarda erkeklerle kadınların tecrit edilmesi “kültür devriminin” bir parçası olmuştur. 1979-80 eğitim döneminden itibaren kız ve erkek çocuklar ayrı sınıflarda ve hatta ayrı binalarda eğitim görmeye başlamıştır. Zaten daha önce ortaöğretimde okuyan öğrenciler ayrı sınıflarda eğitim görmekteydiler. Burada daha çok üniversite öğrencileri üzerinde durulmuştur. Devrim sonrasında üniversiteler 3 yıl kapalı tutulmuştur. Daha sonra tecrit uygulamasının mümkün olmadığı durumlarda ise öğrenciler ayrı sıralara oturtulmuştur. Kitaplar cinsiyet rollerine göre ayarlanmış ve ona göre öğrencilere dağıtılmıştır. Öğretmenlerin tayininde bile tecrit uygulamasını görebiliriz. Erkek öğretmenlerin kız öğrencilere ders vermesi yasaklanmıştır (Sancar, 2016: 230-231). Kültür devrimi adı altında yargıçların İslami kurallara göre Şia ve Ayetullahların fetvalarına dayanarak yargılama yapması emri verilmiştir. Tahran Hukuk Fakültesi yerine dini okullar açıldı ve adamlarının buralarda avukatlık yapabilmelerine izin verildi. Şah rejiminden kalan birçok üniversite hocasının görevine son verilmiştir (Fekri, 2011: 195-196).

Modern İslamcı görüşe göre modern Müslüman toplumda cinsiyet eşitliği uygulanmalıdır. Cinsiyet eşitliği ile İslam arasında zıtlık yoktur. Dolayısıyla modernist

İslamcılar şeriatın yeniden yorumlanması gerektiğini savunurlar. Bu görüş, İran’da İslami Feminist hareketlerin metodolojisi olmuştur. İslami feministlere göre Kur’an-ı Kerim’de kadın ve erkek arasında bir ayrım yoktur. Yaratılış itibariyle eşittirler. Ancak daha sonra erkeklerin yaptığı ataerkil yorumun cinsiyet eşitliğini yıktığını söylerler (Arıkan Sinkaya, 2010). İran’da kadınların eğitim alanında, siyasal alanda ve çalışma alanında engellenmesi onları çok zor bir duruma sokmuştur. Bu durum onların hayatlarını sınırlandırmıştır. Hayatlarını sınırlandıran unsurlar, İslam’ın dışında ataerkil bir düzen, muhafazakârlık, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dayalı gelenekler gibi unsurlar olmuştur. Esas itibariyle İranlı kadınlar İran İslam Cumhuriyetinin siyasi ve hukuksal yapısı tarafından sınırlandırılmıştır. Bütün bunlar İran’da feminist hareketleri tetiklemiştir. Bu kapsamda hukukçular, gazeteciler, siyasetçiler, sanatçılar ve diğer birçok öncü kadın harekete geçerek gerek liberal basında ve gerek özel dergilerde kadınların sorunlarına değinmişlerdir (Kahraman, 2014). İran’da İslami feminizm iki gruba ayrılmaktadır. İlk gruptakiler, kadınların gerçekten dindar olduğunu, İran’daki kadın-erkek eşitsizliğinin dini kaynakların yeniden yorumlanmasıyla giderilebileceğini söylemektedirler. Bu grup modern kültür kapsamında dinde ıslahat yapılabileceğini söylemektedir. Bu ilk gruptakiler İslami feministler olarak adlandırılmaktadır. İkinci gruptakiler seküler feministlerdir. Seküler feministler, kadınların haklarının insan haklarının bir gereği olduğunu düşünürler. Seküler feministler, aile kurumunu ve anneliği erkek egemen sınıf tarafından oluşturulan bir yapı olarak algırlar. İslami feministler aile, eş, gelin ve anne gibi kavramlara önem vermektedirler. Seküler feministler de bu kavramlara karşı çıkmazlar ancak karşı durdukları nokta, geleneksel aile anlayışı içerisindeki aile reisliği-evin reisi gibi tanımlamalarla erkeğin kuvvetlendirildiği ve bu çerçevede belirlenen rollerin kadına dayatılmasıdır (Başar, 2020: 7-10).

Devrim sonrasında zorunlu örtünme getirilmiştir. Bu zorunluluğu protesto eden ve bu nedenle gösteriler düzenleyen kadınlar “devrim düşmanı”, “Amerikan Ajanı”, “Şah yanlısı” veya “fahişe” olarak ilan edilmişlerdir. Tahran Ayetullahı Ali Hamenei Tahran Üniversitesinde örtünmeye karşı çıkan kadınlarla bazı açıklamalarda bulunmuştur. Ali Hamenei, onlara fahişe demek istemediğini, fahişelerin yaptıklarının kendilerini ilgilendireceğini söylemiştir. Bu kadınların yaptıklarının ise toplumla ilgili olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla onları karşı-devrimci olarak isimlendirmiştir. Bu tartışmalar devam ederken, örtünmeyi reddeden kadınlar işlerini kaybetmiş ve hatta fahişelikle suçlanmışlardır. Daha önce örtünme alışkanlığı olmayan kadınlar ise örtünmeye başlayarak işlerinde çalışma imkânı bulabileceklerdir. Eğer örtünmezse işten atılacak ve hatta ülkeyi terk etmek zorunda kalacaklardır (Sancar, 2016: 233-234). Özellikle son yıllarda İranlı kadınlar zorunlu örtünmeye karşı protesto gösterileri düzenlemektedirler. İran’ın dört bir yanından kadınlar parklarda başörtüsüz videolarını sosyal medyada paylaşmakta, bazı kadınlar şort ve giymektedirler. Son dönemlerde yaşanan bu gelişmelere karşı İran’ın ahlak polisi kadınlara karşı baskılarını arttırmıştır (BBC NEWS Türkçe, 2022). Bu baskıların sonucunda bir kadın hayatını kaybetmiştir. 22 yaşındaki

İranlı Mahsa Amini, kıyafet kurallarına uymadığı gerekçesiyle ahlak polisi tarafından gözaltına alınmış ve gözaltına alındıktan sonra hayatını kaybetmiştir. Yetkililer cenaze töreni sırasında protesto edilmişlerdir (Habertürk, 2022). Protesto gösterileri artarak devam eden İran’da kadınlar zorunlu olarak giydikleri başörtülerini yırtmış ve yakmışlardır. Halk ve polis arasında ciddi çatışmalar yaşanmış, mevcut dini liderlerin resimleri duvarlardan sökülerek yakılmıştır. Gösteriler sırasında halk “diktatöre ölüm” ve “İslam Cumhuriyeti’ne hayır” şeklinde sloganlar atmışlardır. Yetkililer ise Amini’yi polislin öldürmediğini kalp krizi sonrasında öldüğünü iddia etmişlerdir (Euronews, 2022).

İran’da baskın görüş, kadınların karar verici bir pozisyonda olmasının kabul edilemez bir durum teşkil etmesidir. Bu durumu bazıları şeriat bakış açısıyla yaparken, bazıları da yerel geleneklere, örf ve âdetlere göre yapmaktadır. Aynı zamanda biyolojik özelliklerinin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin dayattığı roller içerisinde cinsiyete dayalı iş bölümünün bir gereği olan cinsiyet rollerini vurgulayarak kadınların karar verici bir konumda olmalarına karşı çıkmakta ve kesinlikle tahammül etmemektedir. Şeriatı göre kadın hakları, İslam toplumlarında hâlâ politik olarak mevcut kural koyucuların düşüncelerine göre belirlenmektedir. Dolayısıyla bu durum kadınların siyasi hayata girmelerinde ciddi bir sorundur. Sınırlamalara ve yasaklara maruz kalan İran kadınının bu kötü durumu, 1989 yılında Humeyni’nin ölümüne kadar artarak devam etmiştir. Daha sonra Haşimi Refsancani cumhurbaşkanı seçilmiştir. Haşimi, İslam’ın katı ve dayatmacı kurallarından biraz daha esnek ve çağdaş bir anlayışa geçmiştir. Gerek eğitim alanında, gerek iş hayatında ve gerek giyim kuşamda kadınlar kısmen de olsa rahatlamışlardır (Kahraman, 2014).

Daha önce de belirtildiği gibi Devrim’e kadınlar kitleler halinde katılmışlardır. Birçok batılı gözlemci evde oturması gereken çarşafly kadınları sokaklarda gördüklerinde şaşkınlığa uğramışlardır. Birçok kadın Şah karşıtı gösterilere katılmış ve kendi miraslarına sahip çıktıklarını söylemişlerdir. Kadınların peçe takmasının onları cinsel nesne konumunun getirdiği kısıtlamalardan kurtardığını ve insan olarak kimlik kazandıklarını söyleyenler vardır. Böyle bir değerlendirme ancak kadınların öznel düşünceleri söz konusu olduğunda yapılabilir. Ne var ki, İran’da daha sonra yaşanan gelişmeler, bu düşüncelerin temelini olmadığını göstermiştir (Berktaş, 2000: 203). Örneğin devrim ile birlikte kadınlar birçok alandan uzak tutulmuş, erkekler tek taraflı boşanma hakkı kazanmış, çocukların velayet hakkı Babalarına verilmiş, çok eşlilik ilke olarak benimsenmiştir (Taşkın, 2008). Berktaş’a göre İslam Cumhuriyeti ile birlikte kadınlar bir kez daha aileye ve evcil rollerine hapsedilmişlerdir. Aynı zamanda sadece cinsel nesneneler olarak nitelendirilmemişlerdir. Bu olgunun arkasında yatan nedene baktığımızda; peçe takmanın hem erkekler hem de kadınlar için farklı anlamlara geldiğini görürüz. Şah karşıtı gösterilere katılan kadınlar, peçeyi kültürel özgünlük ve kendilerine duydukları saygıdan dolayı takmışlardır. Tabi bazıları da her zaman peçe takmıştır. Erkekler için peçe, kendi kadınları üzerinde kurduğu denetimi

göstermektedir. Aynı zamanda erkeklerin sahip oldukları ayrıcalıkları da gösteren bir simgedir (Berktaş, 2000: 203).

Okyar'a göre İran'da hiçbir şekilde kadın haklarına önem verilmiyor. Az dindar olanlar kadın haklarına önem verilmediğini, çok dindar olanlar tam tersini söylüyor. Duruma siyasi pencereden baktığımızda ise rejim taraftarları kadın haklarının yeterli olduğunu söylediklerini görürüz (Okyar, 2017). Ancak İranlı Ava'nın anlattıkları rejim taraftarlarının düşündükleri gibi değildir. Ava, İran'da baba izni olmadan kadınların evlenemediğini, koca izni olmadan İran'dan çıkamadıklarını, kız çocuklarının 9 yaşında başörtüsü ile dolaşmak zorunda olduklarını söylüyor. Bunlarla birlikte, kadınlar boşandıklarında çocukların velayetini alamıyor. Eğer evlenmeden önce bir sözleşme yapılırsa ancak o zaman kadınlar çocuklarını alabiliyor. Erkeğin dört kadınla evlenmesinde hiçbir sorun yok, kadın mahkemeye gidip boşanmak istediğini söylediğinde, kocasının kaç evlilik yaptığı soruluyor. Kadın dört cevabını verdiğinde mahkeme bunun sorun teşkil etmediğini söylüyor. Kanunda olmasa boşanan kadına baskı yapılıyor, kadın babasının evine dönüyor ve çoğu zaman evsiz kalıyor. Kadınlar futbol statlarına giremiyorlar. Kadınların, erkeklerin spor yaptığı yerlere girmeleri yasaktır. Kadınlar üniversitelerde bazı bölümleri seçemiyorlar. Bu bölümlerde erkeklere daha fazla kontenjan açılıyor. İlkokul ve liselerde kız ve erkekler ayrı eğitim görüyorlar. Otobüslerde ise kadınlar ve erkekler başka tarafta, kadınlar başka tarafta oturuyor. Kanuni olarak evlilik yaşı 13 ancak erkenden evlenenler aile izni ya da dini olarak evlenebiliyorlar. Başörtüsünü çıkaran İranlı kadın Vida Movahed'e 3 yıl hapis cezası verilmiştir. Oje süren, makyaj yapan veya kısa pantolon giyen kadınlar hemen tutuklanıp gözaltına alınıyorlar. Ava, tutuklanan ve gözaltına alınan kadınlara işkence edildiğini, tecavüz edildiğini söylüyor. Ölen bazı kadınları ise "intihar etti" denilerek açıkladıklarını söylüyor (Evrensel, 2018).

Devrimden sonra musiki alanında da bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikten kadın şarkıcılar etkilenmiştir. Musikinin meşruiyet alanı fıkha göre yeniden yorumlanarak belirlenmiştir. Buralarda erkek sanatçılar çalışma alanları bulabilmişlerdir. Kadın sesinin haram olduğu inancıyla kadın şarkıcıların çalışmaları sonlandırılmıştır. Guguş, Merziye, Hayde ve Remiş gibi ünlü sanatçılar piyasadan çekilmişlerdir. Batı tarzı şarkı söyleyen birçok kadın İran'dan kaçmıştır. Kalanların bazıları musiki kursları açmışlardır. Bazılarıysa tiyatro, sinema ve edebiyat alanına yönelmişlerdir. Kadın sanatçılara getirilen bu kısıtlama ve yasaklar özellikle 1990 yılından sonra tepki görmeye başlamıştır. Bu tepkilerde ilk öne çıkan isim ise kendisini "inançlı" ve "mümin" olarak tanımlayan ses sanatçısı Perisa olmuştur. Perisa, bir kadının musikiyle de yaratıcıya ulaşabileceğine söylemiştir. Devrimden uzun yıllar sonra musiki alanında yapılan kısıtlamalar geçerliğini kaybetmiştir. Şimdilerde ise fikhî açıdan herhangi bir sorun olmadığı öne sürülerek kadınlar koroda görev almaya başlamışlardır (Aktaş, 1997: 220-223). Devrim sonrasında seküler müzik türüne getirilen yasak günümüze kadar belirli aşamalarla kaldırılmıştır. İran-İrak savaşı sırasında askerlere moral verme

amacıyla devrim müziklerini izin verilmiştir. Daha sonraki süreçte ise İran müziği Batı kültürüne karşı mücadele olacağı düşüncesiyle yönetim tarafından desteklenmiştir. İran'ın aşırı muhafazakâr eski lideri Mahmud Ahmedinejad'ın yerine 2013 yılında daha ılımlı olan Hasan Ruhani gelmiştir. Ruhani ile birlikte müzikli etkinliklerin düzenlenmesi daha da kolay hale gelmiştir. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen cinsiyet eşitliği ve seküler müziğin önünde birçok engel vardır. Bu engellerden birisi "Erşad" kurumudur. Bu kurum İran'ın Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı'dır. Bu kurum, kadınların tek başına halka açık konser vermelerine engel olmaktadır (Ulu, 2020).

Devrim sonrasında kültürel ve sosyal alanın nasıl değişeceği konusu ve bu alanda yapılan yenilikler sancılı bir döneme girişi başlatmıştır. Siyasetin uğraştığı alanların başında kadın ve sinema ilişkisi gelmiştir. İslam dini ve yüzyıllardır süren ataerkil gelenekler İran toplumunun şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu kapsamda namus, iffet, mahremiyet gibi konular İranlı kadının sinemada nasıl şekilleneceği tartışmalarına yol açmıştır. Filmlerin yapımı sırasında kadın sanatçıların filmde nasıl yer alacağı, neler yapacağı başlıca sorunlar arasında yer almıştır. Bu sorunlar; kadının sesi, gülüşü, dansı, elbisesi, makyajı ve eşi olmayan bir erkekle rol gereği kocası olması gibi sorunlardır (Güler, 2006: 83-84). Devrim sonrasında sinemaya getirilen yasakların yanında kadınlara da bazı yasaklar getirildiği için yönetmenlerin çoğu senaryolarda kadına olabildiğince az yer vermişlerdir. Bu durum devrim sonrası il birkaç yılın ve daha sonra on yılın ciddi sorunu olmakla birlikte günümüzde bu durum İran sinemasının en önemli sorunu olmuştur. Başörtüsü kadın için toplumsal hayatın en önemli göstergesi olmuştur. Bu durum sinema için de geçerlidir. Yasaklar senaryodan başlayarak filmin setine, oluşumuna kadar her yerde kendisini belli etmiştir. Film, film heyeti tarafından dikkatle inceleniyor kimisi uygun bulurken, kimisi de İslam'a aykırı buluyordu (Kanat, 2006: 31-33). Seksenli yılların ortalarından sonra kadınlar sinemada daha çok yer alamaya başlamışlardır. Yönetmenler, örtünme ve tesettür gibi konulara çareler aramıştır. Sinemada kadınlar iffetli, takvalı ve çocuklarının eğitimine önem veren bir rolde oynamak zorunda kalmışlardır. Yani İslami değerlere uygun bir kadın kimliği yaratılmıştır. 1993'ten sonra muhafazakârların siyasi etkinliği giderek artmış ve böylece kadınların filmlerdeki gösterimlerine sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlamalar kadınların gülmesi, koşması ve eğilip-bükülmesi gibi durumlarda olmuştur. Ancak bunların tam anlamıyla sinemaya yansımalarını söyleyemeyiz (Güler, 2006: 85-86).

Kadınların çalışması konusu da İran'da önemli bir meseledir. İslamcı ideolojinin bu konuya kayıtsız kalması düşünülemez. Çünkü kadın hem annelik rolüne sahip olacak hem de diğer cinslerle aynı ortamda çalışacaktır. Bu durum cinslerin tecritini zorlaştıran kadın istihdamı sorunudur. İslamcı ideolojinin bu soruna ilgisiz kalması düşünülemez. Kadınların ücretli olarak çalışmasına İslamcı ideoloji yasaklayıcı bir tavır takınmamış, yönlendirici tavrı benimsemiştir. Eğer kadın çalıştığında analık görevini yerine getiremiyorsa çalışmaması gerektiği söylenmiştir. Ücretli çalışma ise

ancak gerekli olduğu durumda uygun görülmektedir. Bir yandan kadınların çalışma alanına önemli sınırlamalar getirilirken, bir yandan da kadınlara özgü bir çalışma alanı zorunlu olarak belirleniyor. Devrim sonrasında İran'da özellikle iyi eğitim görmüş kentli kadınlar rejimin yasakçı politikalarından en çok etkilenenlerdir. Bu kadınlar, yeni rejimin batılı-modern kesimi dışlaması sonucu işlerinden ayrılmışlardır. Getirilen zorunlu başörtüsünü reddettikleri için işlerinden atılmışlardır. Devrim sonrasında istihdam edilen kadın nüfusunun eğitim alanında özellikle yükseköğretimde önemli olarak arttığını görebiliriz. Bunun nedeni ise yükseköğretimde kızlara özel bölümler açılmış, eğitimin içeriği değiştirilerek dinsel eğitim veren kurumlar içerisine yükseköğretim de girmiştir. Kadınların istihdam edilmesinde yaşanan artışın nedeni ise erkeklerin cepheye savaşıyor olmasıdır. Yüksek enflasyon ile birlikte yaşanan geçim sıkıntısı, kadınlar üzerinde yaratılan baskı ve ucuz iş gücü kadın emeğine olan talebi arttırmıştır (Sancar, 2016: 235-239). Savaş sırasında şehadet ve vatan savunması gibi söylemler kadın hakları konusundaki mücadeleyi geri plana atmıştır. Böyle bir ortamda daha önce yapılmayacağına dair söz verilen bazı uygulamalar devreye sokulmuştur. Gelinek noktada kadınlar kamusal alana girmiş ancak iffetli kadınlar, Anne veya Anne adayları gibi söylemlerin baskısı altında çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Taşkın, 2008).

İran'da kadının yasalarla ikincil plana atıldığını söyleyebiliriz. Örneğin erkek çocuklarda 2, kız çocuklarda ise kadının vesayet hakkı 7 yaşına kadar devam etmektedir. Eğer koca ölürse kadının vesayet hakkı sınırlanmaktadır. Kadın bir başkasıyla evlenirse vesayet hakkını tamamen kaybetmektedir. Dolayısıyla çocuk vesayeti konusunda da kadın erkek eşitliği olduğunu söylemek mümkün değildir. İran İslam Cumhuriyet Medeni Yasasında kadının cinnet geçirmesi veya evlenmesi durumunda vesayet hakkının babaya geçeceğini söylemektedir. İranlı kadınlar çocuklarını velayet etme hakkından önemli ölçüde yoksun kalmışlardır. Çocuğun malını, mülkünü ve tüm parasal işlerine medeni yasaya göre babası yönetmektedir. İran'da özellikle kız çocuklarının yaşadığı sorunlar yüzyıllardır devam etmektedir. Şeriata göre buluş yaş 15, kız da 9'dur. Ancak kızın velisinin yani babanın rızası alınır 2 yaşında bir kız çocuğunu nikâhlamak olasıdır. Gelinin fikri alınmaz çünkü o bebektir. Annenin rızası aranmaz çünkü o kadındır. (Kurtulan, 21 Ocak 1996).

İran'da yabancı da olsan, vatandaşı da olsan, Müslüman da olsan, dinsiz de olsan kapanmak zorundasın. Kadının başı açık gezmesi yasaktır. Eğer çarşaf giymiyorsan uzun manto giymek zorundasın. Kırsalda kadınlar çiçekli çarşaf giyorlar. Kadınlar bu çarşafı üzerlerine sardıklarında önleri açık kalıyor. Önü açıldığı için çoğu zaman ısırılmak zorunda kalıyorlar. Eğer ellerinde taşıdıkları bir şey varsa mecburen boyunlarının altından sardırarak ısırılmak zorunda kalıyorlar. Bazı devrimciler siyah çarşafı tercih ediyorlar. Bazı devrimciler ise siyah çarşaf giymek zorundalar. Devlet memurları, üniversite öğrencileri ve siyasetçiler de giymek zorundadır. Eğer memur çarşaf giymek istemezse *magne* denen boyun kısmı daha da kapalı olan siyah başörtüsünü

giymek zorundadır. Bunun yanında uzun, kalın ve bol bir manto giyebilir (Mengü, 2017: 99-105).

İran İslam Devrimi sırasında İslam'ın zaferi için savaşmak zorunda bırakılan kadın, devrimden sonra İslam ideolojisinin yayılması için savaşmak zorunda kalmıştır. Buradaki savaş, ahlak yokuşunu, maddiyatçı Batı ideolojisi ile İslam ideolojisi arasındadır. Bu savaşta kadın, ideolojiyi aktaran-öğreten konumdadır. Kadınların savaşta üstlendikleri görev annelik görevi ile çatışmamaktadır. Annelik rolünün bir uzantısı olmuştur. Bu rol içerisinde kadınlara askeri eğitim bile verilmiştir. Kadınlara yüklenen bu görev, rejimin temel gerekleri ve politikaları ile uyum içerisindedir. İslam ideolojisinin kadınlara yüklediği bu ev dışı görev, hem kadınların toplumsal yaşama katılmasını sağlamış hem de işsizliğin yüksek olduğu ekonomi içerisinde kadınların iş talebiyle sisteme yeni yükler getirmesini önlemiştir. Kadın ve erkek arasında kökten değişiklik yapmadan hem kadınlara ev dışında yeni roller vererek onlar oyalanmakta hem de siyasal ve ekonomik alandan kadınlar uzak tutularak erkeklerin üstün ve ayrıcalıklı konumları korunmaktadır (Sancar, 2016: 240-241). Devrimin gerçekleşme sürecinde kadınların bu sürece etkili bir şekilde dâhil olduklarını görürüz. Kadınların devrime destek vermesinin sebebi İslam'ın kadınlara verdiği hakların yeni rejimle birlikte uygulanacağı düşüncesi olmuştur. Ancak devrim sonrasında iktidarın kadınlara yönelik kısıtlayıcı politikaları ve söylemleri kadınları büyük hayal kırıklığına uğratmıştır. Muhafazakâr görüşte olan kadınlar iktidarın İslam'a uygun olarak kendilerine haklar vereceğini düşünmüşlerdir. Ancak İktidarın uyguladığı tam tersi politikalar muhafazakâr kadınları da iktidara karşı muhalif bir konuma getirmiştir (Tandoğan, 2021).

İran'da Mahsa Amini'nin ölümü İran sokaklarını karıştırmıştır. Protestolarda hayatını kaybedenleri sayısı 41'ye yükselmiştir. 739 kişi gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınanların 60'ı olmuştur. Gösterilerde saçlarını toplarken videoya çekilen ve simge haline gelen Hadis Najafi polis tarafından 6 kurşunla öldürülmüştür. İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi yaşanan durumu "kargaşa ve kötülük" olarak nitelendirmiştir. Öte yandan Avrupa Birliği (AB) İran rejimini eleştirmiş, protestoculara karşı şiddet kullanılmasının doğru olmadığı belirtilmiştir. Sokaklarda sadece rejimi protesto edenler değil, aynı zamanda rejim yanlıları da yer almaktadır. Rejim yanlılarının "fitneciler idam edilsin", "polisimin yanındayım" şeklindeki sloganları gelinen noktayı ortaya koyması açısından önemlidir (Yeniçağ, 2022). Protestolar geçtiğimiz hafta sonu en az 80 şehre yayılmıştır. Protestocular İran'ın Kuzeybatısını kısa süreliğine ele geçirmiştir. Bunun ardından polis protestoculara ateş açmıştır. David Leonhardt İran'da yaşanan durumu bazı noktalara dikkat çekerek açıklamaya çalışmıştır. Birincisi İran hükümetinin aşırı tutucular tarafından yönetiliyor olmasıdır. Geçen yıl yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde din adamları ön plana çıkarak tutucu görüşleriyle bilinen Ebrahim Raisi dışındaki her adayın üstünü çizmişlerdir. Raisi, reformist olan bir önceki Cumhurbaşkanı Ruhani'ye göre daha sert ve tutucudur. Diğer nokta ise muhafazakârların yükselişte

olması İran'lı gençleri bugün ve gelecek için çaresizliğe itmiştir. Onların sokaklara çıkarak risk almalarının ardında bu umutsuzluk yatmaktadır. Diğer bir nokta ise kötü ekonomidir. Bu durum çaresizliğin büyümesine yol açmıştır (Leonhardt, 2022).

Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan incelemede tarihin her döneminde kadın olgusunun ciddi tartışmalar yarattığı görülmüştür. Özellikle eski kültürlerde kadının toplumdaki yerine bakıldığında olumlu bir sürecin yaşanmadığını söyleyebiliriz. Bu toplumların, kadını üretimin dışında tutmasını, sosyal hayatın hemen hemen birçok alanında dışında tutmasını sadece din üzerinden açıklayamayız. Toplumlar kadınlara yönelik yaklaşımlarını kendi yaşam şekillerine göre belirlemiş ve bazı kurallar getirmişlerdir. Dini ise bu kuralları meşrulaştırmak için kullanmışlardır. Özellikle bazı kutsal kitaplarda ve dini metinlerde kadınlarla ilgili yazılanlar, toplumların kadına yönelik daha sert bir tutum takınmasına neden olmuştur. Kız çocuğu dünyaya gelmesiyle birlikte ataerkil bir zihniyet içerisinde yetişmektedir. Ataerkil bir aile içerisinde yetişen kız çocuğuna geleneksel iş bölümüne dayalı bir tanımla yapılmıştır. Bu sistem içerisinde kadın önce babanın sonra erkek kardeşin baskısı altında yetişmektedir. Evlendikten sonra da kocasıyla da aynı ilişki içerisinde yaşamaktadır. Kadınların böyle toplumlarda sosyal hayatın içinde yer almaması neticesinde kadın özelinde olumlu bir gelişme yaşanmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla kadın kendine anlatılanları ve o sunulan rolü doğru olarak kabul etmiş ve benimsemiştir. Sanayi devrimden sonra yaşanan süreçte ise siyasal, toplumsal ve ekonomik alandaki gelişmelere kadını da etkilemiştir. Kadın artık dışarı da çalışır bir konuma gelmiştir. Bu durumu olumlu olarak nitelendirebiliriz. Fakat kadın hem dışarıda çalışmakta hem de ev işleriyle uğraşmaktadır. Bir taraftan dışarıda çalışan, diğer taraftan evin işlerini de yapan kadın erkektekiden daha az ücret almaktadır. Bu durumu cinsiyet eşitliği açısından değerlendirdiğimizde olumsuz bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

Dünyanın her yerinde kadınlara yönelik yaklaşımlar ülkeden ülkeye, toplumdan topluma değişmektedir. Değişen rejimler, gelen liderler kadını olumlu veya olumsuz şekilde etkilemektedir. Kimi yerlerde kadınlar bazı alanlarda kısıtlanmışlardır. Bunların yaşandığı ülkelerden birisi de İran'dır. İran İslam Devriminin kadının hayatının şekillenmesinde önemli bir yeri olmuştur. Devrim sonrasında kadınların birçok hakkının ellerinden alındığını ve yaşam alanlarının sınırlandırıldığını söyleyebiliriz. Bir ülkede kadınların ön planda olması sosyal hayatın her alanında aktif olarak yer alması o ülkeni gelişmişliğini gösteren etkenlerden birisidir. Bu özellik göz önüne alındığında İran'da yaşanan İslam Devrimi İran toplumunun siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimine zarar vermiştir. Enteresandır devrimin baş aktörü de kadınlardır. Peçetaken devrimci kadınlar, peçenin kendilerini cinsel birer nesne olmaktan çıkardığını, insani kimlik verdiğini söylemişlerdir. Ancak bu durum devrim sonrasında hiçte öyle olmamıştır. Yukarıda da denildiği gibi kadına aile rolü yüklenmiş ve eve hapsedilmiştir.

Getirilen yasaklardan İslamcı yani devrime katılan kadınlar bile rahatsız olmuştur. Özellikle alt sınıf olarak nitelendirilen eğitimsiz ev işleriyle uğraşan kadınlar ile orta ve üst sınıfa temsil eden laik aydın kadınlar ortak bir değer etrafında birleşmişlerdir. Toplumun tüm bileşenlerinin böyle bir zeminde buluşmaları, tüm farklılıklara rağmen aynı şeyi savunuyor olmaları çok olumlu bir gelişmedir. İran'da rejim, ataerkil bir anlayışla toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı bir yapıdadır. Bu anlayış başta hukuk olmak üzere kadınları çeşitli araçlarla denetlemekte ve özgürlüklerini sınırlandırmaktadır. İran'daki şeriatçı yönetim anlayışının yanında ataerkil bir kültür de söz konusudur. Bu ikisi birleştiğinde kadının yaşamı büyük ölçüde sınırlanmaktadır. Hadisler, fıkıh kitapları ve çeşitli dini metinlerin insanlar tarafından çarpıtılması sonucunda insanların dini inanışları ve kültürleri olumsuz şekilde etkilenmiştir. Bu durum kadınlara yönelik sert ve şiddetli tutumlara yol açmıştır. Örneğin zorunlu başörtüsü bunlardan birisidir. Kadının kamusal alanda nasıl yer alacağı, nasıl davranacağı belirlenmiştir. İranlı bir kadının başörtüsü takmadığı gerekçesiyle İran ahlak polisi tarafından gözaltına alınması ve daha sonra hayatını kaybetmesi rejimin ne derece sert bir tavır izlediğini görmemiz açısından önemlidir. Yaşanan bu olaydan sonra İran'da halkın sokağa çıkması; baskıya, şiddete, zulme karşı birleşmesi ve burada erkeklerin de yer alması olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Protesto sırasında kadınların başlarını açması ise başörtüsü zorunluğuna ve polise karşı tepki olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda rejime karşı duyulan öfke ve hayal kırıklığı olarak da adlandırabiliriz.

Kadının şarkı söylemesi, spor müsabakalarına katılması haram olarak nitelendirilmiştir. Rejim bunları din adı altında yapmaktadır. Ölçü Hz. Peygamber (s.a.v.) ise burada çelişkiler vardır. Yapılanların İslam'ın birleştirici, yapıcı ve barışçı ruhuna zarar verdiğini söyleyebiliriz. Rejimin kendine göre bir din yorumladığını değişen lider sonrasında kadınlara yönelik bazı politikaların esnetildiğinden çıkarmamız mümkündür. Eğitim, televizyon, sinema, müzik, ekonomi gibi birçok alanda da eşitsizliğin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Kitaplarda kızlara ve erkeklere özel ayrı bölümlerin olması, kız ve erkek sınıfların ayrı olması, kadının iş hayatındaki yerinin erkeğe göre daha az ve daha katı kurallara sahip olması cinsiyet eşitsizliğinin önemli bir göstergesi olmakla birlikte toplumun kültürünü de olumsuz yönde etkilemektedir. Filmlerde kadınlara yönelik uygulanan sansür, kadınların yalnız başına konsere çıkmasına izin verilmemesi gibi durumlar eşitsizliği ortaya çıkartmakta ve ataerkil kültürü teşvik etmektedir. Böyle bir durumda İranlı kadın kendisini çaresiz hissetmekte ve kendine olan inancı sarsılmaktadır.

Kadına evlilik konusunda düşüncesini sormayan İran yönetimi boşanma konusunda da onu ikinci plana atmıştır. Kızların dokuz yaşında başlarını kapatmak zorunda olmaları, 13 yaşında belki de daha erken evlenmek zorunda kalmaları ve evlendikten sonra erkeğin baskısı altında yaşamaları ise kadınların kendilerini ifade edememelerine ve dolayısıyla kendilerini cahil hissetmelerine neden olmaktadır. Bu şartlar altında

İran'da yaşayan kadınların özgür olduklarını söylemek mümkün değildir. Kurumlar erkek egemen zihniyeti içerisinde yönetilmekte ve kadınlara söz hakkı verilmemektedir. Bu durum kadınların siyaset, spor, sanat vb. alanlarda ayrımcılığa uğramasına neden olmuştur.

İran'da kadınların birey olma, özgür düşünmelerinin önündeki engellerin kaldırılması, cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi ve evrensel hukuk kuralları doğrultusunda insan haklarının tesis edilmesi için kadın hakları en temel hak olarak güvence altına alınmalıdır. Özellikle kadınlar dini iyi bilmeli ve ona göre haklarını savunmalıdır. Siyasal, toplumsal, ekonomik ve diğer birçok alanda kadınlara yönelik ciddi adımlar atılmalıdır. Bu konuda toplumun tüm bileşenleri bir araya gelmelidir. Özellikle son dönemlerde kadınların baskıya karşı sessiz kalmadığı, rejime yönelik protestoların arttığı gözlemlenmektedir. Amini'nin ölümünden sonra insanların sokağa çıkarak rejimi protesto etmeleri toplum ile devlet arasında krizin olduğunu göstermektedir. Toplumun, idarecilerin açıklamalarına inanmaması ise devlet ile toplum arasında ciddi bir güven sorununun olduğunu göstermektedir. Kadınların birçok hakkı elde edebilmesi sadece erkeklerin onlar üzerindeki egemenliklerinden vazgeçmeleriyle olabilecek bir şey değildir. Bunun için ciddi bir mücadele gerekmektedir. Bu mücadele, yanlış din anlayışına ve toplumların yarattığı doğruluğu kişiden kişiye göre farklılık gösteren geleneklere karşı olmalıdır. Buradan hareketle İran'da halkın yaşanan baskıya ve şiddete karşı sessiz kalmaması, ortak bir değer etrafında birleşmesi; özgürlük, insan hakları ve cinsiyet eşitliği açısından ilerleyen dönemler için umut verici bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz. . Yöneticiler halkın tepkisine kulak vermeli; akademi, sivil toplum gibi toplumun tüm bileşenleriyle ortak bir masa etrafında toplanarak bu soruna kalıcı bir çözüm bulmalıdırlar.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma kısmen İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 37697

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study was partially funded by Scientific Research Projects Coordination Unit of Istanbul University. Project number: 37697.

Kaynaklar/References

Afşar, B. ve Öğrekçi, S. (2015). Tarihsel Süreçte Kadının Gelişimi ve Ekonomideki Rolü: Toplayıcı Kadından Günümüz Kadınına Dönüşüm. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17(1), 65-86.

- Afary, J. ve Anderson, K. B. (2015). *Foucault ve İran Devrimi Toplumsal Cinsiyet ve İslamcılığın Ayartmaları*. (çev: M. Doğan). (2. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Ağçoban, S. (2016). Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadın'ın Yeri Üzerine Tartışmalar. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2(1), 14-24
- Aktaş, C. (1997). *Devrim ve Kadın*. 2. Baskı. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 30(1), 53-72.
- Arıkan Sinkaya, P. (2010). İran İslam Cumhuriyetinde Kadın Meselesi ve İslamî Feminist Hareket. *Akademik Ortadoğu Dergisi*. 5(1), 43-67.
- BBC NEWS Türkçe, (2022). İran'da Başörtüsü Protestoları Nasıl Başladı, Kadınlar Ne Diyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62204843>. (Erişim Tarihi: 19.09.2022.)
- Başar, U. (2020). *İran'da İslami Feminizm Hareketi*. Ankara: İram Yayınları.
- Berktaş, F. (1998). *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak*. 3. Baskı. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Berktaş, F. (2000). *Tek tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. 2. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2006). *Tarihin Cinsiyeti* (2. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilgin, R. (2013). Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 26(1), 219-243.
- Birekul, M. (2021). İslam (Toplumun)da Kadın. (Ed: S. O. Gümrükçüoğlu). *İbrahimi Dinlerde Kadın içinde* (s.50-63). İstanbul: ABE Medya ve Yayıncılık.
- Cülük, A. (2018). İran İslam Devrimi ve Ulemanın Zaferi. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*. 20(1), 87-103.
- Dâvûd, E. (2021). *Hadislerle İslam* (4. Cilt). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Diyanet Kuran Portalı. Nisâ Sûresi 34. Ayet. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nisâ-suresi/527/34-ayet-tefsiri>. (Erişim Tarihi: 21.11.2021).
- Diyanet Kuran Portalı. Bakara Sûresi 228. Ayet. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/228/221-ayet-tefsiri>. (Erişim Tarihi: 22.11.2021).
- Diyanet Kuran Portalı. Bakara Sûresi 282. Ayet. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/289/282-ayet-tefsiri>. (Erişim Tarihi: 22.11.2021).
- Diyanet Kuran Portalı. Hucurât Sûresi 13. Ayet. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hucurât-suresi/4625/13-ayet-tefsiri>. (Erişim Tarihi: 22.11.2021).
- Diyanet Kuran Portalı. Nisâ Sûresi 11. Ayet. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nisâ-suresi/504/11-12-ayet-tefsiri>. (Erişim Tarihi: 22.11.2021).
- El-Hılo, M. (2020). İran Eşitlikçi Kadın Hareketleri Perspektifinden “Kadın Meselesinin” Açıklanması. *İran Çalışmaları Dergisi*. 4(1),149-180.
- Essehmerani, E. (1999). *Toplum ve Dinlere Göre Kadının Kısa Tarihi*. İstanbul: Nursan Yayınları.
- Euronews. (2022). İran'da Başörtüsü Krizi:Mahsa Amini Protestoları Nereye Gidiyor? Tahran Nasıl Tepki Veriyor? <https://tr.euronews.com/2022/09/21/iranda-basortusu-krizi-mahsa-amini-protestolari-nereye-gidiyor-tahran-nasil-tepki-veriyor>. (Erişim Tarihi: 21.09.2022).
- Evrensel, (2018). İranlı Ava Anlatıyor: İran'da Kadınların Öfkesi Örgütlü Güce Dönüşüyor. <https://www.evrensel.net/haber/348548/iranli-ava-anlatiyor-iranda-kadinlarin-ofkesi-orgutlu-guce-donusuyor>. (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
- Fekri, A. A. (2011). *Tarihsel Gelişim Sürecinde İran Devrimi*. (Yayına Haz: S. Çakır). İstanbul: Mızrak Yayınları.

- Filiz, Ş. (2008). *Siyaset-Tarikat Gölgesinde Din ve Kadın*. İstanbul: Aydınlık Toplum.
- Göz, A. C. (2008). İslami Feminizm: Feminizmle Uzlaşma mı veya Feminizme Meydan Okuma mı? *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 201-210.
- Güler, H. (2006). *Humeyni Sonrası İnan Sinemasında Kadın*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı. İstanbul.
- Gürkan, S. L. (2021). Yahudilikte Kadın. (Ed: S. O. Gümrükçüoğlu). *İbrahimî Dinlerde Kadın*. içinde (s. 6-20). İstanbul: ABE Medya ve Yayıncılık.
- Habertürk. (2022). İran'da Gözaltına Alındıktan Sonra Ölen Kadının Cenaze Töreni Sonrası Protesto. https://www.haberturk.com/ankara-haberleri/28926173-iranda-gozaltina-alindiktan-sonra-olen-kadinin-cenaze-toreni-sonrasi-protesto?q=cache:F_HHvxbcm2MJ:https://www.haberturk.com/ankara-haberleri/28926173-iranda-gozaltina-alindiktan-sonra-olen-kadinin-cenaze-toreni-sonrasi-protesto&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr. (Erişim Tarihi: 19.09.2022.).
- Harman, Ö. F. (2021). Hristiyanlıkta Kadın. (Ed: S. O. Gümrükçüoğlu), *İbrahimî Dinlerde Kadın* içinde (24-48). İstanbul: ABE Medya ve Yayıncılık.
- İleri Haber. (2022). İran'da Kadınlar 8 Mart'a Hazırlanıyor: Tahammülümüz Kalmadı. <https://ilerihaber.org/icerik/iranda-kadinlar-8-marta-hazirlaniyor-tahammulumuz-kalmadi-137427>. (Erişim Tarihi: 19.09.2022).
- Hukuk Ansiklopedisi. (2021). İran İslam Cumhuriyeti Anayasası. <https://hukukbook.com/tag/iran-islam-cumhuriyeti-anayasasi/>. (Erişim Tarihi: 24.11.2021).
- Kahraman, L. (2014). İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 71-120.
- Kanat, F. (2006). *İnan Sinemasında Kadın: Kadın Temsili ve Kadın Yönetmenler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema Bölümü. Ankara.
- Katouzian, H. ve Şahidi, H. (2011). *21. Yüzyılda İnan*. (Çev: P. Güven). Ankara: Sitare Yayınları.
- Kurtulan, İ. (1996). Şeriat Düzeninde İranlı Kadınlar. *Cumhuriyet Gazetesi*. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/katalog/192/1996/1/21/12>. Erişim Tarihi: 27.11.2021.
- Leonhardt, D. (2022). Iran's Ferocious Dissent. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2022/09/26/briefing/iran-protests-mahsa-amini.html>. (Erişim Tarihi: 26.09.2022).
- Mengü, N. (2017). *İnsanın Düşünmekten Canı Yanar mı?* İstanbul: Everest Yayınları.
- Okyar, O. (2017). İran'da Kadın Hakları: Uluslararası Sisteme Feminin Bir Bakış. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 9(1), 121-133.
- Önal, G. F. (2013). Orta Anadolu Türkülerinde Kadınlarımız. (Yayına Haz: G. Çamur Duyan, D. Şenol ve S. Yıldız). *Aile ve Kadının Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Yayınları.
- Önal, S. (2013). Kadının Değeri: Felsefî Bir Deneme (Yayına Haz: G. Çamur Duyan, D. Şenol ve S. Yıldız). *Aile ve Kadının Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Yayınları.
- Ulu, A. (2020). İran'da Sadece Kadınlardan Oluşan Müzik Grubu Dingo, Kitlelere Ulaşmak İçin Mücadele Ediyor. *Medyascope*. <https://medyascope.tv/2020/09/18/iranda-sadece-kadinlardan-olusan-muzik-grubu-dingo-kitlelere-ulasmak-icin-mucadele-ediyor/>. (Erişim Tarihi: 19.09.2022).
- Russell, B. (1998). *Evlilik ve Ahlak* (Çev: V. Eranus). İstanbul: Say Yayınları.
- Sağır, A. ve Demirağ, H. (2017). Din ve Gelenek Bağlamında Kadın ve Kadınlık Tartışmaları: Diyanet Hutbeleri Örneği (2006-2016). *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 592-629.

- Sakallı Uğurlu, N. ve Akbaş, G. (2013). Namus Kültürlerinde Namus ve Namus Adına Kadına Şiddet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları Dergisi*, 16 (32), 76-91.
- Sancar, S. (2016). *Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi*. 2. Baskı. Ankara: Nika Yayınevi.
- Sekmen, N. (2019). *İslam ve Feminizm Temelinde Devrim Sonrası İranlı Kadınlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı. İstanbul.
- Şenol, D. ve Mazman, İ. (2013). Tarihi Bir Bakışla Çalışma Hayatında Kadın. (Yayına Haz: G. Çamur Duyan, D. Şenol ve S. Yıldız). *Aile ve Kadının Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Yayınları.
- Taflıoğlu, M. S. (2010). *Humeyni İran İslam Devrimi Şah Nasıl Mat Oldu?* Ankara: Kripto Kitaplar.
- Takeyh, R. (2009). *Gizli Devrimler Ülkesi İran*. (Çev: C. Küçük). İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Tandoğan, Ş. M. (2021). İran'da Kadın Hareketleri: Beyaz Çarşamba Hareketi Örneği. *İran Çalışmaları Dergisi*. 5(2), 205-234
- Taşkın, Y. (2008). Devrim Sonrası İran'da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (39), 21-53.
- Tirmizi. (2021). *Hadislerle İslam*. 4. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Topcan, Ö. (2010). *Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı. Ankara.
- Tulunay, Z. M. (2006). *İran ve Mısır'da Kadın Hareketleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı. İstanbul.
- Tuğut, F. (2017). Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*. 1(1), 93-117.
- Yeniçağ, (2022). İran'da Başörtüsünü Çıkartan Genç Türk Kızı Kurşuna Dizildi. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/protestolara-katilmisti-iranda-basortusunu-cikartan-genc-turk-kizi-kursuna-dizildi-581779h.htm>. (Erişim Tarihi: 26.09.2022).
- Yeter, E. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Öznelliği ve Din. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15(2), 189-210.

